

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Jana Brožová

Proměny významu a role vzdělání ve společnosti

Metamorphoses of the Meaning and the Role of Education in the Society

Praha 2021

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Dovoluji si poděkovat vedoucímu diplomové práce, doc. PhDr. Jaroslavu Kot'ovi za odborné vedení, za vstřícnost a za čas, který mé práci věnoval.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. dubna 2021

Jana Brožová

Abstrakt

Tato diplomová práce zprostředkovává bližší pohled na proměny významu a role vzdělání v kontextu změn euroatlantické společnosti druhé poloviny dvacátého století. Pro pochopení pozadí proměn je diplomová práce zahájena pojetím vzdělání z historického úhlu pohledu. Mezníkem na časové ose jsou sedmdesátá léta dvacátého století a tvořící se ideje nové společnosti, přičemž velká pozornost je věnována teorii postindustriální společnosti. Pojetí vzdělání ve vzdělanostní společnosti a jeho návaznost na pracovní uplatnění jedinců žijících ve století jednadvacátém je tématem poslední kapitoly teoretické části diplomové práce. V empirické části propojuji teoretické poznatky s postoji respondentů. Zjišťuji, zda považují vzdělání za garanta profesního vzestupu či jej vnímají spíše jako pojistku pro udržení stávajícího statusu. Výsledky výzkumného šetření předkládám závěrem diplomové práce.

Abstract

The main goal of this Thesis is to provide a closer look at the transformation of the meaning and the role of education in the context of changes in Euro-Atlantic society in the second half of the twentieth century. To understand the background of changes, the Thesis begins with a concept of education from a historical point of view. The milestone on the timeline is the 1970s and the emerging ideas of a new society, whereas a great deal of attention is paid to the theory of a post-industrial society. The concept of education in an Knowledge society and its continuity to working area of individuals living in the twenty-first century is the subject of the last chapter of the theoretical part of the Thesis. In the empirical part, I combine theoretical pieces of knowledge with attitudes of respondents. I try to discover whether they consider education as a quarantor of career advancement or whether they perceive it more as an insurance policy for maintaining their current status. Results of the exploratory study I expose at the conclusion of the Thesis.

Klíčová slova

Vzdělání, škola, průmyslová společnost, postindustriální společnost, informační společnost, vzdělanostní společnost, lidský kapitál.

Keywords

Education, School, Industrial Society, Postindustrial Society, Information Society, Knowledge Society, Human capital.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	4
2.1	VZDĚLÁNÍ	4
2.2	SPOLEČNOST	5
2.2.1	Průmyslová společnost, postindustriální společnost.....	5
2.2.2	Informační společnost, vzdělanostní společnost.....	6
3	TEORETICKÁ ČÁST	9
3.1	POJETÍ VZDĚLÁNÍ V HISTORICKÉM KONTEXTU	9
3.1.1	Vzdělání v moderní společnosti.....	11
3.1.2	Vzdělání v polovině 20. století – doba velkých změn	12
3.1.3	Vzdělání v době postmoderní	13
3.2	TEORIE POSTINDUSTRIÁLNÍ SPOLEČNOSTI	16
3.2.1	Daniel Bell a jeho vize postindustriální společnosti.....	16
3.2.2	Vědeckotechnická revoluce v Československu	21
3.2.3	Teorie postindustriální společnosti v proměnách času	23
3.3	VZDĚLÁNÍ A SOUČASNOST	25
3.3.1	Pojetí vzdělání ve vzdělanostní společnosti.....	26
3.3.2	Pojetí vzdělání jako pojistky na trhu práce.....	31
3.3.3	Vzdělání v návaznosti na pracovní uplatnění	34
4	EMPIRICKÁ ČÁST	44
4.1	CÍL	44
4.2	VÝZKUMNÉ OBLASTI	44
4.3	METODY A POSTUP	45
5	VÝZKUMNÁ SONDA	46
5.1	VÝZKUMNÝ VZOREK	46
5.2	ROZHOVORY A JEJICH INTERPRETACE	46
5.3	REFLEXE VÝZKUMNÉ SONDY	52
5.3.1	Výzkumná sonda, statistická šetření a teoretické poznatky - shrnutí	55
5.3.2	Ověření předpokladů	59

6	ZÁVĚR	62
7	POUŽITÉ ZDROJE	65
7.1	MONOGRAFIE	65
7.2	ČLÁNKY A ELEKTRONICKÉ ZDROJE	66
7.3	ZÁKONY	67
8	SEZNAM TABULEK	68
9	SEZNAM GRAFŮ	68
10	SEZNAM ZKRATEK	68
11	SEZNAM PŘÍLOH	68
	PŘÍLOHA 1.....	
	PŘÍLOHA 2.....	

Předmluva

„Má-li se člověk stát člověkem, musí se vzdělat.“

Jan Amos Komenský

Vzdělání nás provází celým životem. Nejdříve jsme vychováni a vzděláváni rodiči, následně jsme účastníky vzdělávacího procesu, převážně formálního vzdělávání ve školských institucích. Jak dospíváme, přebíráme zodpovědnost za své vzdělávání do svých rukou.

Vzdělání v dnešní době považujeme za přirozenou součást našich životů. I pro mě se proces vzdělávání stal samozřejmou součástí života. Až v pozdějším věku jsem si uvědomila, jak cenné bohatství vzdělání představuje, a že právě pro svou dostupnost, alespoň pro většinu z nás, a pro vše prostupující přítomnost jsem mnohdy nedocenila jeho význam a hodnotu. Na mé pouti za vzděláním jsem se setkala s mnoha pedagogy, kteří mě různou měrou ovlivňovali a motivovali. Na některé z nich dodnes ráda vzpomínám. S odstupem času mohu říci, že jsme měli něco společného, nebo spíše někoho. Myslím našeho významného předchůdce Jana Amose Komenského, jehož myšlenky jsou mi blízké. Jeho odkaz se významně podílel, a věřím, že dosud stále podílí, na kulturním životě, nejen našeho národa.

Proč jsem si vybrala právě toto téma? V první řadě mne zajímalo, jaký význam vzdělání přikládáme, co pro nás tento pojem znamená a jakou roli hraje v našich životech. Při přípravě rešerší jsem zjistila, jak nesnadná a mnohdy klikatá, v celkovém pohledu ale zajímavá byla cesta za vzděláním dnešních dnů. Inspirovala mne teorie Daniela Bella o významu vzdělání v kontextu přicházejících změn ve společnosti druhé poloviny dvacátého století. Z pohledu současnosti zůstaly mnohé z jeho vizí nenaplněny či jsou dávno překonány. To ale nic nemění na skutečnosti, že vzdělání je stále jednou z hlavních priorit naší společnosti.

1 Úvod

Vzdělání, jeho význam a role ve společnosti je tématem předkládané diplomové práce. Určitě se shodneme na tom, že význam vzdělání v současné době neustále roste, a to jak pro jednotlivce, tak pro společnost. Vzdělání se stává zdrojem úspěchů a má nemalý vliv na ekonomický růst a prosperitu celé společnosti. Je proto pochopitelné, že s růstem významu vzdělání roste i podíl vzdělanější populace a prodlužuje se také časový úsek věnovaný vzdělávání. V souvislosti s trhem práce je dnes velmi často zmiňován i poměrně prudký nárůst absolventů vysokých škol. Nabízí se otázka, zda stále platí představa, že jedinec s vyšším vzděláním získá také lepší zaměstnání.

Z pohledu historického vývoje je uvědomění si významu vzdělání, důsledkem procesu, který započal vznikem univerzit a vyvrcholil ve století osmnáctém, které představovalo významný mezník v evropských dějinách vzdělanosti. S proměnami významu vzdělání se zároveň pojí proměny role vzdělání ve společnosti. Například Komenský vzdělání nepovažoval jen za něco, co jedince vybavilo pro výkon zaměstnání, ani ho nepovažoval pouze za plnění určité společenské role. Vzdělání pro něj nebylo prostředkem, ale stávalo se cílem. Vzdělání by proto nemělo být ukončeno po absolvování školní docházky, ale mělo by pokračovat po celý náš život.¹ Z uvedeného je patrné, že již v jeho době byl vzdělání přisuzován velký vliv.

V pozdějších stoletích se vzdělání čím dál více dávalo do spojitosti s trhem práce. Ještě na přelomu století devatenáctého a dvacátého bylo univerzitní vzdělání určeno pouze úzké skupině jednotlivců a svému nositeli poskytovalo vysokou společenskou prestiž a status. Ve století dvacátém vzdělání ale zásadně proměnilo svoji tvář. Po druhé světové válce prochází Evropa obdobím prudkých změn a vzdělání se stává víceméně standardním prostředkem sociální mobility mnoha obyvatel západní společnosti. Do této doby bylo vzdělání považováno za určitou formu výtahu² a záruky, ale zhruba od šedesátých let minulého století začíná stále méně spolehlivě garantovat svému nositeli vzestup i určitý sociální status. Význam a role vzdělání ve společnosti se tak velmi výrazně, a hlavně velmi rychle, mění. Dnes již víme, že proces změn ovlivnil také vnímání hodnoty vysokoškolských diplomů. Pro absolventy vysokých škol vysokoškolský diplom mnohdy

¹ FLOSS, Pavel. *Poselství J. A. Komenského současné Evropě.*, s. 13

² Ve své práci jsem se inspirovala publikací autorů Kellera a Tvrdeho *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*; používám proto i jejich termíny.

přestává být jediným kvalifikačním předpokladem pro výkon určité pracovní pozice, dokonce přestává být jistotou v zajištění jejich sociálního statusu.

Se zvyšováním poptávky po vzdělání související s příchodem moderní společnosti, se postupně měnil význam a role vzdělání pro celou společnost i pro jednotlivce. Cílem teoretické části diplomové práce je zprostředkovat bližší pohled na tyto proměny v kontextu tradic západní společnosti. Před zahájením samotné práce jsem věnovala prostor pro vymezení ústředních pojmů, které považuji za klíčové. Pro úplnost uvádím, že ve své práci jsem se inspirovala teorií postindustriální společnosti amerického sociologa Daniela Bella, užívám proto také pojem euroatlantická společnost. Teoretickou část diplomové práce jsem rozdělila na kapitoly, které se věnují pojetí vzdělání v historickém kontextu, teorii postindustriální společnosti, a vzdělání z pohledu dnešní doby. Historický kontext považuji za velmi důležitý pro pochopení procesu změn ve společnosti. Dozvíme se, jak se pojímalo vzdělání v období moderny, ale i před ním. Podíváme se blíže na období po druhé světové válce, kdy dochází k mnoha změnám. Jednou z nich je například to, že průmyslová výroba přestává být ústředním tématem v západních společnostech a modernizační vývoj přináší změny v náhledu společnosti a jednotlivců na význam a roli vzdělání. Proměňovaly se cíle a úloha vzdělání, které bylo dosud pokládáno za určitou pojistku proti nezaměstnanosti. Co přinesla přelomová doba šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století, a jak bylo vzdělání chápáno s blížícím se koncem století, si ukážeme v kapitole, kterou jsem nazvala Vzdělání v době postmoderní. Samostatnou kapitolou je koncept postindustriální společnosti, ve které se pokusím o analýzu předložené teorie, přičemž vycházím z Bellova díla z roku 1973 *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. Problematika vzdělávání je v dalších teoriích, například informační nebo znalostní společnosti pouze naznačena, více se jí ale nevěnují. Z tohoto důvodu jsem pro svou práci zvolila koncept postindustriální společnosti Daniela Bella, kde je oblast vzdělávání zastoupena a rozpracována nejvíce. Kapitola věnovaná vzdělání v současnosti nabízí otázky, zda stále považujeme vzdělání za pojistku na trhu práce, zda vzdělání považujeme za konkurenční výhodu či zda a jaký existuje vztah mezi vyšším vzděláním a vyšší úrovní složitosti vykonávané práce. Využívám informace z dostupných statistických šetření a výzkumů v oblasti pedagogických a sociologických věd.

V empirické části diplomové práce propojím teoretická zjištění s výzkumnou sondou, jejíž hlavní smysl vidím ve snaze o bližší pochopení souvislostí týkajících se dosaženého vzdělání, dalšího vzdělávání a pracovní kariéry jedinců žijících v současné společnosti. Zaměřím se na zjištění postojů respondentů k předpokladu, že vzdělání svému nositeli

negarantuje profesní vzestup, ani nezlepšuje šance na úspěch v zaměstnání, ale stále ještě chrání před společenským sestupem. Na základě výsledků šetření se pokusím ověřit platnost uvedeného předpokladu, byť se bude vztahovat pouze k výzkumnému vzorku respondentů a nebude jej možné nijak zobecňovat. Dále zjistím, zda a jak si oslovení respondenti prohlubují své dosavadní znalosti a dovednosti, jak v oblasti pracovní, tak v oblasti mimopracovní. Tato zjištění dám do souvislostí s dostupnými statistickými šetřeními na téma vzdělávání dospělých v České republice. Zda jsem splnila vytyčený cíl bude předmětem závěrečné kapitoly diplomové práce.

2 Vymezení základních pojmů

V této kapitole objasním pojmy spojené se vzděláním a se společností průmyslovou, postindustriální, informační a vzdělanostní. Správné uchopení a vymezení těchto pojmů je pro mou práci zásadní, a věřím, že náležitou pozornost si zaslouží. Zároveň bych ráda zmínila, že jsem se rozhodla preferovat ustálenou terminologii, a to hlavně v souvislosti s konceptem postindustriální společnosti. Používám proto ve své práci pojem postindustriální společnost místo českého překladu post-průmyslová společnost.

2.1 Vzdělání

Jedná se o jeden ze základních, ale stále dosud nedostatečně vyjasněných pojmů v pedagogické teorii a praxi. Vzděláním obvykle chápeme „*Souhrn vědění (znalostí, dovedností, postojů a hodnotových orientací), které subjekt získává jako produkt vzdělávání,*“³ ať již formou vzdělávání formálního nebo neformálního.

Na vzdělání se můžeme dívat z mnoha úhlů pohledu. Z pohledu osobnostního pojetí daného jedince považujeme vzdělání za součást jeho socializace. Vzděláním v tomto případě rozumíme například osvojené vědomosti a dovednosti. Naproti tomu z úhlu pohledu obsahového můžeme pojem vzdělání chápat jako „*system informací a činností, které jsou plánovány v kurikulu různých škol a vyučovacích předmětů a realizovány ve výuce.*“⁴ Můžeme ale také říci, že „*vzdělání je společensky organizovaná činnost zabezpečovaná institucí školství, formálního vzdělávání, celoživotního učení aj.*“⁵ Jednoznačně definovat pojem vzdělání proto nelze, a je vždy důležité vnímat v jakém kontextu jej vymezujeme.

S pojmem vzdělání velmi úzce souvisí pojem vzdělanost. Opět se jedná o pojem, který nelze jednoznačně vymežit, a to i přesto, že se s ním setkáváme v oficiálních dokumentech naší vzdělávací politiky.⁶ Vzdělanost můžeme chápat jako dosaženou míru

³ PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník.*, s. 296

⁴ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník.*, s. 361

⁵ Tamtéž, s. 361

⁶ Nalzáme jej například v Dlouhodobém záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky nebo ve Strategii vzdělávací politiky České republiky.

vzdělanosti v populaci (podíl jedinců s určitou, nejčastěji s nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání) nebo jako vzdělanostní strukturu obyvatelstva. Můžeme ji pojímat i jako ukazatel o počtu škol v dané lokalitě v poměru k počtu obyvatel nebo jako kvalitu vzdělání, které je poskytováno školskými institucemi.

Dalším pedagogickým pojmem, který si zaslouží být zmíněn je společenská potřeba vzdělání. Jedná se o potřeby dané společnosti v návaznosti na rozvoj vzdělávání. Tyto potřeby jsou prezentovány převážně jako požadavky na rozvoj a kvalitu vzdělávacího systému.

2.2 Společnost

Společnost je „*nejobecnější systém lidského soužití*.“⁷ I takto jednoduše můžeme definovat pojem společnost. Zároveň je dobré si uvědomit, že společnost je „*vždy součástí nějaké teorie lidského soužití*. V teoriích kulturní antropologie je, například, *definována jako skupina individuí, která se vyznačuje zvláštní kulturou a je nezávislá na jiných skupinách*.“⁸ Společnost samotnou tvoří jednotlivci, kteří jsou ve vzájemné interakci prostřednictvím svých sociálních kontaktů. Vidíme, že máme k dispozici více možností, jak vyložit pojem společnost. V některých případech ale o významu definovaných pojmů nepadá, ani mezi odborníky, úplná shoda. Pro účely této práce je důležité, kromě výše uvedeného, zmínit i schopnost každého jedince naučit se komunikovat, jednat a orientovat se v dané společnosti. Přičemž společností se primárně myslí vyspělá západní společnost.

2.2.1 Průmyslová společnost, postindustriální společnost

Období našich dějin, ve kterém ústřední roli hraje průmyslová výroba a zvyšování poptávky po vzdělání, nazýváme společností průmyslovou, společností moderní nebo také

⁷ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*, s. 235

⁸ Tamtéž, s. 235

společností nadbytku. Za průmyslovou společnost obvykle považujeme takovou společnost, která „dosáhla vysokého stupně zajištěnosti obyvatel.“⁹

Průmyslová a postindustriální společnost se vzájemně prolínají, a není tak proto možné přesně určit období, kdy končí společnost průmyslová a kdy začíná společnost postindustriální. Z evropské perspektivy můžeme říci, že zhruba od sedmdesátých let minulého století již mluvíme o společnosti postindustriální a období postmoderním.

Postindustriální společnost můžeme zjednodušeně definovat jako společnost, ve které se klíčovým tématem, a to nejen v oblasti hospodářského růstu, stává určitá forma vědění. Vize postindustriální společnosti byly zformulovány na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století, tedy v době, kdy kulminovalo období průmyslové společnosti. Za dva hlavní představitele uvedeného konceptu pokládáme Alaina Touraina a Daniela Bella. Oba autoři ve svých vizích předpokládali, že se budou rozvíjet převážně pracovní pozice požadující mnohem vyšší vzdělání a profesní kvalifikaci, než bylo potřeba v oblasti průmyslové výroby. Považuji za důležité zmínit, že jejich vize věnovaly pouze minimální pozornost demografickým aspektům nově se rodící společnosti, míněno společnosti postindustriální. Ve své podstatě projektovali své dosavadní zkušenosti do idealizovaného obrazu společnosti, kde hlavní roli bude hrát vzdělání a určujícím faktorem sociální pozice jednotlivce bude jeho zaměstnání. Svůj důraz na růst významu a proměnu role vědění a vzdělání dávali do souvislosti s rozvojem nových technologií a nástupem informatiky. Touraine později svoji vizi postindustriální společnosti opouští, protože tento pojem již, podle něj, nedokázal spolehlivě vysvětlit realitu tehdejších dnů. Konceptu Daniela Bella se blíže věnuji v jedné z následujících kapitol.

2.2.2 Informační společnost, vzdělanostní společnost

Vznik konceptu informační společnosti můžeme časově zařadit do období od sedmdesátých do devadesátých let dvacátého století a je obvykle spojován s rychlým nástupem informačních technologií. Ústředním pojmem se stávají informace. Z úhlu

⁹ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel.*, s. 217

pohledu informačních a komunikačních technologií můžeme definovat pojem informace jako včasné a přesné data prezentované v kontextu dávajícím smysl a význam.¹⁰ Pro každou společnost, nejen informační, jsou informace a znalosti zásadní a charakteristické.

Znalostem byla již odnepaměti připisována funkce společenská. Znalosti, vědomosti a informace jsou proto dodnes považovány za důležitý faktor ve výrobním procesu. Znalost jako takovou, ale nemůžeme získat okamžitě a bez úsilí. Naopak, k získání znalosti potřebujeme čas a určitou kapacitu k poznání i pochopení. Potřebujeme také vzdělávací systém, který je schopen znalosti předávat. Znalosti je třeba pravidelně doplňovat a obnovovat. Znalosti v dnešní době získáváme, nejčastěji, prostřednictvím formálního vzdělávání. Například pro Petera Druckera, který je považován za zakladatele konceptu vědění, byla znalostí myšlena organizovaná, záměrná a systematická informace. Daniel Bell, autor teorie postindustriální společnosti, znalost zase pojímal spíše jako určité množství, uspořádaných, faktů či idejí.¹¹ Je nutné podotknout, že vznikající koncept společnosti vědění se vůči stávajícím teoriím společností postindustriální a informační začal již od počátku vymezovat. Označení společnosti jako znalostní můžeme datovat od druhé poloviny osmdesátých let dvacátého století.

Společnost vědění, znalostní společnost či společnost znalostí. I těmito ekvivalenty můžeme pojmenovat vzdělanostní společnost.¹² Vidíme, že definičním znakem jsou opět znalosti a informace. Pojem společnost vědění je „*obtížně definovatelný pojem preferovaný sociology, vztahující se k současné fázi vývoje společnosti, označované také jako postkapitalistická, postindustriální, postmoderní, informační, učící se.*“¹³ Je důležité si uvědomit, že ve vzdělanostní společnosti se do popředí dostává vědění, a to nejen ve vědě, ale v podstatě ve všech oblastech života společnosti. Vzdělanostní společnost je založená v první řadě na informačních a komunikačních technologiích. Dále na ekonomické provázanosti s globálními systémy a na celkové proměně struktury pracovního trhu. Ve společnosti vědění je proto stěžejní role připisována kvalitě lidských zdrojů a tvorbě nových, inovačních sítí a vztahů. Za zmínku stojí také schopnost společnosti jako celku, ale i jednotlivců, vyrovnávat se se změnami, a učit se ze svých dosavadních zkušeností. Schopnost, která se v budoucnu stane neocenitelnou, protože díky ní můžeme vytvářet nová poznání a rozvíjet svůj potenciál.

¹⁰ <https://it-slovník.cz/pojem/informace>

¹¹ DOPITA, Miroslav. Zdroje a původ konceptu znalostní společnosti. *PEDAGOGIKA.SK*. 2010, 1(3)

¹² Ve své práci se budu převážně držet označení vzdělanostní společnost.

¹³ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník.*, s. 280

Vědění se stává určujícím znakem a prostupuje celou nově vznikající společnost. Stávající forma vědění je ale zároveň závislá na produkování nového vědění. Důležitými se proto stávají „*jazykové a kulturní dovednosti a schopnosti jedinců*“,“¹⁴ tzv. kulturní kapitál.

To, oč nám primárně jde, je vědění. Co je to ale vědění? Je to informace nesoucí určitý význam? Informace, která se vztahuje k hledání pravdy, a je tudíž předurčena stát se základním předpokladem pro vědění? Nemělo by být vědění považováno i za něco více, než jen za pouhou informaci? Možná, a je to dost pravděpodobné, že informace s věděním a poznáním mnoho společného nemají. V případě, že vědění je opravdu více než informace, pak bychom mohli vědění považovat za určitou formu, jak prozkoumávat svět okolo nás.¹⁵

Inspiraci konceptem vědění nalzáme v mnohých oficiálních dokumentech. V České republice například v již zmíněném *Dlouhodobém záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy*, celosvětově například v dokumentech *Evropské komise*, *OECD* nebo v řadě dokumentů *UNESCO*.

Ještě jeden pojem bych ráda zmínila, a tím pojmem je meritokracie, nebo také výkonová společnost. Pokud přijmeme skutečnost, že naše společnost je společností meritokratickou, tak námi vynaložený výkon, naše dovednosti a schopnosti budou pravděpodobně velmi důležitým faktorem při získávání vyššího sociálního statusu. K tomu nám napomáhá právě vzdělání, ať v podobě vzdělávání formálního, neformálního či celoživotního. Proměna struktury a trhu práce, schopnost učit se ze sociální zkušenosti a produkovat nové poznatky jsou tématy této práce, jak uvidíme v následujících kapitolách.

Všechny pojmy, kterým se v této kapitole věnuji, se vzájemně prolínají. Jak časově, tak i významově. Nelze je proto od sebe striktně oddělit a vymezit je přesně v hranicích definic.

¹⁴ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel.*, s. 118

¹⁵ LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění.*, s. 22-24

3 Teoretická část

„Cílem vzdělání a moudrosti je,
aby člověk viděl před sebou jasnou cestu
života, po ní opatrně vykračoval,
pamatoval na minulost,
znal přítomnost a předvídal budoucnost.“

Jan Amos Komenský

V předchozí kapitole jsem se zamýšlela nad významy pojmů vztahujících se ke vzdělání a ke společnosti. V následujícím textu se budu věnovat proměnám významu vzdělání a proměnám společnosti na pozadí našich dějin. Než se tak stane, upřesňuji, že vše uvedené je pojímáno z úhlu pohledu západní (euroatlantické) společnosti, potažmo jedinců žijících v této společnosti. Jednotlivým prvkem je vztah vzdělání a vzdělávání k měnící se situaci na trhu práce.

3.1 Pojetí vzdělání v historickém kontextu

Potřeba a nutnost vzdělání se objevují již v Platónově Ústavě, kde autor uvádí, že vlivem vzdělání se lidé mohou stát lepšími. Vzdělání, které vycházelo z antického ideálu, si kladlo za cíl v první řadě sebevzdělání jednotlivce, formování jeho ducha i těla. Vedlo k rozvoji a podpoře nadání každého člověka tak, aby zároveň bylo ku prospěchu celé společnosti. Řecká filozofie bezesporu zahájila novou epochu lidstva. Epochu, ve které *„myšlení objevuje sama sebe, osvobozuje se z pout náboženství a klade si zákony, což jsou zákony logiky.“*¹⁶ Epochu, která jednou, silou svých myšlenek, určitě ovlivní myšlení lidí, a to nejen v Evropě.

Ve středověkém chápání světa ale příliš velký důraz a požadavek na vzdělanost prostého obyvatelstva kladen nebyl. Většina obyvatel tehdejší společnosti nebyla gramotná a více než teoretické vzdělání byla důležitá praktická a řemeslná dovednost, zajišťující živobytí. Ve středověké společnosti vidíme jasné hierarchické uspořádání, přičemž jedinec

¹⁶ SCHWANITZ, Dietrich. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí: vše, co musíte vědět, chcete-li rozumět přítomnosti.*, s. 58

zůstával po celý svůj život členem té sociální vrstvy, do které se narodil. Za nejvyšší formu tehdejšího života byly považovány kláštery. Ty se staly „*zdrojem duchovního vlivu, vzdělání a křesťanství*.“¹⁷ Zároveň se, snad poprvé v historii, můžeme setkat s určitou formou pravidelné denní činnosti a práce, jak ji známe z dnešních dnů. Vzdělávání bylo realizováno převážně v kláštorech. S rozvojem, hlavně svobodně spravovaných, měst se vzdělání začalo šířit i ve školách nepříslušejícím klášterům a samozřejmě na univerzitách. S jejich vznikem a rozvojem se poznání a vědění stávalo velmi cennou a výjimečnou hodnotou života tehdejší společnosti a velmi rychle nabývalo na významu. V období rozkvětu univerzit a rostoucí dělby práce spojené s růstem měst, byla většina univerzitních učitelů a studentů příslušníky náboženských řádů nebo duchovenstva.¹⁸ Univerzity jako nové instituce v procesu vzdělávání postupně přebíraly role klášterů a začínaly působit jako centra vzdělanosti. S uvedenými historickými proměnami rostla zároveň poptávka po informacích souvisejících se životním stylem velkých evropských měst.

Inspiraci Platónovou naukou o idejích nalézáme také v dílech J. A. Komenského, v jehož pojetí bylo vzdělání, samo o sobě, již cílem, utvářelo a přesahovalo každého člověka. Byla to doba vyznačující se stále ještě úzkým sepětím univerzitního vzdělání s činností církve, pro niž vzdělávání bylo jednou z jejích funkcí. Nešlo primárně o předávání praktických znalostí a dovedností, spíše vidíme snahu o předání určitých idejí, a o formování daného jedince pro potřeby celé společnosti. Když se blíže podíváme na dějiny školství v Evropě, vidíme jejich velmi úzké propojení s církevními dějinami. Položíme-li si nyní otázku, co bylo cílem a účelem vzdělání v této době, zjistíme, že sloužilo k poznání. K poznání něčeho, co nás přesahuje. Sloužilo k poznání vyšších pravd a bylo považováno za určitý nástroj, jak lze dosáhnout spasení lidské duše.¹⁹ Na druhou stranu je dobré si uvědomit, že v Evropě raného novověku „*příslušníci elit běžně ztotožňovali poznání se svým vlastním poznáním*.“²⁰ Prostým lidem žádná jiná forma poznání zpřístupňována většinou nebyla.

Školu a pojetí vzdělání v předešlých stoletích, s přesahem ještě do první poloviny století dvacátého, lze v přeneseném slova smyslu, připodobnit k chrámu. Uvedený příměr poukazuje na období v našich dějinách, kdy se o člověku smýšlelo jako o chrámu ducha. Proces vzdělávání můžeme připodobnit k cestě za spásou, cestě za osvojením si vyššího

¹⁷ SCHWANITZ, Dietrich. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí: vše, co musíte vědět, chcete-li rozumět přítomnosti.*, s. 91

¹⁸ BURKE, Peter. *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi.*, s. 35

¹⁹ KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*, s. 17

²⁰ BURKE, Peter. *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi.*, s. 25

a pro většinu lidí nedostupného vědění a poznání. V určitém smyslu bylo vzdělání samo o sobě chápáno jako odměna, která ale ještě nebyla oceňována finančně, jak je tomu dnes.

3.1.1 Vzdělání v moderní společnosti

Druhá polovina osmnáctého století je považována za významný mezník v našich dějinách a za vrchol přechodu od společnosti stavovské ke společnosti průmyslové. Nastupující období nazýváme také společností moderní a časově jej řadíme po celý novověk až zhruba do druhé poloviny století dvacátého.

Změna ve společnosti nastává hlavně vlivem měšťanstva, které začíná nahrazovat dosavadní pozici šlechty. Zároveň dochází k proměně role rodiny, která „v *moderní společnosti přestala zajišťovat jednotlivci jeho společenský status.*“²¹ Ten se většinou již nedědí automaticky v rámci rodiny, ale každý jednatel si může vybrat profesní dráhu podle svých schopností a nadání. I když se začíná ve společnosti pomalu rýsovat posun k materiálnímu pojetí vzdělání a kladení důrazu na užitečnost vzdělání v návaznosti za zisky plynoucí z úspěchů v profesní oblasti, vzdělaní měšťané si stále považovali vzdělání spíše pro jeho hodnotu ve smyslu získání odpovídajícího sociálního uznání.²²

Vzdělání bylo i nadále považováno za privilegium, a proto bylo dostupné pouze malým skupinám vyvolených.²³ Vyšší forma vzdělání je po celé devatenácté, ale také ještě v první polovině století dvacátého, přístupná víceméně jen členům privilegovaných vrstev společnosti. Těm, kterým se vyššího vzdělání dostalo, mezi sebou nemuseli „*soupeřit o uplatnění na trhu práce, protože ten byl v naprosté většině vyhrazen pro lidi bez vzdělání.*“²⁴ Už jenom skutečnost, že vlastnili maturitní vysvědčení nebo vysokoškolský diplom bylo zárukou jejich privilegovaného postavení ve společnosti.

V moderní společnosti byly vzdělání přisuzovány minimálně dvě zásadní funkce. V první řadě funkce enkulturační ve smyslu zajištění určité míry všeobecného rozhledu a kulturní úrovně jedince. Druhým cílem bylo získat profesní kvalifikaci za účelem uplatnění v pracovní oblasti. Do vzdělání se postupem času začaly proto vkládat velké

²¹ SCHWANITZ, Dietrich. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí: vše, co musíte vědět, chcete-li rozumět přítomnosti.*, s. 406

²² LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění.*, s. 46

²³ KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*, s. 18

²⁴ Tamtéž, s. 19

naděje. Vzdělání bylo vnímáno jako prostředek proti nezaměstnanosti, proti diskriminaci i proti různým formám předsudků. Vzdělání se stalo „*motorem prudkých modernizačních změn*.“²⁵ Vzdělání už nebylo vyhrazeno pouze privilegovaným vrstvám společnosti, ale začalo být dostupné v podstatě pro každého a stalo se standardem. Pomalu se začínaly naplňovat myšlenky a vize Komenského, který již ve své době požadoval „*stejného vzdělání pro všechny lidi bez rozdílu pohlaví, rasy, náboženství nebo sociálního původu*.“²⁶

Nutno podotknout, že tak, jak se měnily cíle společnosti, měnil se s nimi zároveň jedinec a spásu začal hledat i v něčem jiném než v sobě samém. Vzdělání a škola v první polovině dvacátého století byla sice stále vnímána ještě jako chrám, ale toto pojetí se brzy změnilo.

3.1.2 Vzdělání v polovině 20. století – doba velkých změn

V období po druhé světové válce docházelo k mnoha výrazným změnám ve společnosti. V prvé řadě se jednalo o prudký růst ekonomiky, o rozvoj techniky a vědy. Dále docházelo k přesunu většiny aktivit a práce z průmyslové oblasti do sektoru služeb. Patrný je velmi prudký vzestup poptávky po vzdělání. Díky vlně modernizace, mělo přístup ke vzdělání stále více obyvatel. Měnil se tak význam i role vzdělání ve společnosti. Vzdělání již nebylo považováno za spásu jednotlivce, ale nastala určitá forma skupinového vzestupu. Metaforicky můžeme říci, že škola byla pojímána jako výtah, který mohl jedince vyvézt hodně vysoko. Například do pater na společenském žebříčku, která byla dosud vyhrazena jen vyvoleným. Jednalo se o jednu z představ, či vizí tehdejší společnosti, že masivnější rozšíření vzdělanosti automaticky povede k demokratizaci celé společnosti. Předpokládalo se, že nerovnosti ve vzdělání lze odstranit vlastní pílí, přičiněním a výkonem, a že každý jedinec má v podstatě stejné šance na kariérní postup. K tomuto tématu bych ráda jen krátce zmínila, že ve společnostech zaměřených na výkon (meritokratických) je kariéra lidí vázána na daný vzdělávací systém. Je proto velmi důležité nezaměňovat „*rovnost šancí na počátku školní výkonnostní soutěže s vysněnou rovností výsledků na konci*.“²⁷

²⁵ LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění.*, s. 37

²⁶ FLOSS, Pavel. *Poselství J. A. Komenského současné Evropě.*, s. 13

²⁷ SCHWANITZ, Dietrich. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí: vše, co musíte vědět, chcete-li rozumět přítomnosti.*, s. 29

Mezi lety šedesátými a sedmdesátými dvacátého století se sociologové snažili definovat a pojmenovat nově se tvořící společnost, novou realitu. Vznikaly teorie společnosti postindustriální a společnosti informační. Docházelo k postupnému přerodu moderní společnosti ve společnost novou, ať ji již nazýváme společností postindustriální, informační či vzdělanostní. Jedná se o zcela novou realitu, o novou dobu nazývanou postmoderní. Objevují se první známky toho, že naše společnost pomalu, ale jistě, přestává zajišťovat odpovídající zaměstnání. Můžeme říci, že vzdělání již přestává plnit funkci výtahu. Vzdělání nám už mnohdy dokonce ani „*negarantuje sociální vzestup, ani nezlepšuje šance v zaměstnání.*“²⁸ Vzdělání, které nám mělo původně sloužit ke společenskému i kariéernímu vzestupu se stalo ve své podstatě nutností pro udržení našeho stávajícího společenského statusu. Dosažené vzdělání nás ale stále ještě chrání před společenským sestupem, a je i naší konkurenční výhodou před těmi, kdo jej nedosáhli. V poměrně krátkém časovém úseku jsme svědky další proměny v pojetí vzdělání, které se nyní stává spíše než výtahem naší pojistkou.

V této souvislosti je potřeba zmínit skutečnost, že existovaly určité rozdíly mezi zeměmi západní Evropy a zeměmi socialistického bloku. Zatímco v západní části Evropy docházelo k nárůstu počtu absolventů vysokých škol, u nás byla situace odlišná. Vysokoškolské vzdělání bylo, v porovnání se západními zeměmi, poskytováno daleko menšímu počtu studentů. Škola u nás sice přestávala být pojímána jako chrám, ale nikdy se nedostala do pozice výtahu, který by absolventům vysokých škol automaticky zaručil přístup k lepšímu pracovnímu zařazení.

3.1.3 Vzdělání v době postmoderní

Doba postmoderní je specifická rychlými změnami a může se nám jevit jako znalostně pluralitní. V sedmdesátých letech dvacátého století byla předložena teorie postindustriální společnosti, následující desetiletí poznamenal raketový rozvoj nových technologií jako předzvěst potřeby rozvoje vzdělanosti celé nově se utvářející společnosti. V druhé polovině osmdesátých let dvacátého století vznikla další teorie poznání, koncept

²⁸ LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění.*, s. 19

vzdělanostní společnosti, ve které se ústředním tématem stává právě vědění. Docházelo k významné transformaci v oblasti trhu práce a profesních struktur společnosti.

Pro vzdělanostní společnost již není cílem duchovní zkoumání světa ani sebepoznání, ale učení. Nejde ani tak o učení ve smyslu toho, abychom se dozvěděli a naučili něco nového, ale učíme se právě kvůli učení samotnému. Možná proto, že vědění, jak jej známe, velmi rychle zastarává a pomalu ztrácí svou hodnotu. Mnohem důležitější, než vědění a přesahující moudrost dřívějších pojetí vzdělání, je pro nás učení se ve smyslu celoživotního učení. Pokud přijmeme skutečnost, že naše společnost je společností celoživotního vzdělávání, co to pro nás znamená? Pravděpodobně celoživotní závazek získávání nových vědomostí a poznatků. Již víme, že vzdělanostní společnost je charakterizována svou schopností užívání znalostí. Tyto znalosti ale nejsou získávány vždy a pouze prostřednictvím institucionalizovaného vzdělávání. Je proto otázkou, zda ve znalostní společnosti musí nutně docházet ke stále narůstajícímu počtu vysokoškolsky vzdělaných jedinců.

Považuji za důležité upozornit na skutečnost, že společnost orientovaná a kladoucí důraz na vzdělání přicházela v průběhu minulého století ve dvou vlnách. Vlna první, v období první poloviny dvacátého století, byla důležitá pro členy nižších vrstev společnosti, kterým pomohla zařadit se do nově vznikající střední třídy. Druhá vlna vzdělanostní společnosti z konce dvacátého století již posloužila jako pomyslná pojistka středních vrstev před hrozícím sestupem na společenském i kariérním žebříčku. Zatímco vzdělání první vlny bylo považováno za určitou formu naděje pro širší populaci, vzdělání koncem minulého století můžeme pojímat již jako určitý druh pojištění proti úpadku a strategie pro jednotlivce. Vzdělání přestává být cílem, ale stává se prostředkem k dosahování zájmů jednotlivců i celé společnosti. Vzdělání se přisuzuje převážně praktický přínos z hlediska jeho využitelnosti na trhu práce.

Pomyslný výtah, který nás měl dovést co nejvýše, se zastavil v mezipatře. V minulosti vzdělání svému nositeli zprostředkovávalo určitý společenský vzestup, dnes se spíše snažíme udržet stávající situaci. Poměrně častá je strategie, kdy se potomci snaží dojet alespoň tak vysoko jako jejich rodiče. Zatímco dříve byly zárukou udržení sociálního statusu a pozice na trhu práce školní diplomy, dnes tento doklad sám o sobě již nestačí. Stále je velmi důležitý, ale je potřeba umět také správně vystupovat, umět se vhodně vyjadřovat a prokázat rozumnou míru loajality k zaměstnavateli. Obzvláště důležité je mít správné sociální kontakty.

Nabízí se otázka, co je cílem naší společnosti v oblasti vzdělávání? Je to produkce co největšího množství absolventů v požadovaných oborech? Absolventů, kteří budou připraveni adekvátně reagovat na rychle se měnící potřeby současného pracovního trhu? Co je cílem jednotlivce? Dosáhnout co možná nejvyššího vzdělání, aby nemohlo dojít k poklesu jeho sociálního statusu? V případě vysokoškolsky vzdělané populace bude nejspíš pojistkou proti poklesu dosažení alespoň magisterského titulu. Co ale nastane, pokud bude této úrovně dosahovat stále větší počet populace? Nebude stále se zvyšující počet vysokoškolsky vzdělaných lidí ve společnosti znamenat menší příležitost k profesnímu uplatnění? Nebude nakonec docházet k tomu, že budou absolventi vysokých škol nuceni přijímat pracovní místa, která byla donedávna vyhrazena pro středoškolsky vzdělanou populaci? Nebo tito absolventi zaujmou jinou strategii a budou dále studovat a rozšiřovat své vědomosti a znalosti a tím zvyšovat své šance na získání lepšího zaměstnání? Uvedené otázky se pokusím zodpovědět v jedné z následujících kapitol.

Z výše uvedeného je patrná proměna jak kultury vzdělání, tak významu i role vzdělání ve společnosti. Tuto proměnu ale nemusíme hodnotit pouze v negativním slova smyslu. Spíše bychom se na ni měli dívat jako na transformaci v návaznosti na změny ve společnosti. Jako na transformaci něčeho nám dobře známého do něčeho, co zatím jen poznáváme. Nemusí se ale nutně jednat o změnu k horšímu. Hodnocení bychom proto měli ponechat příštím generacím.

Zásadním slovem, všeho doposud zmíněného, je slovo proměna. Došlo k proměně instituce školy. Proměnil se význam vzdělání pro společnost i pro jednotlivce. Proměnu školy spatřuji v tom, že zatímco dříve tato instituce zajišťovala primárně určitou formu vzestupu pro její absolventy, dnes je brána spíše jako ochrana jednotlivce před sestupem. Proměnu významu vzdělání, jak pro jednotlivce, tak zároveň pro společnost jako celek, spatřuji hlavně v tom, že vzdělání samo o sobě nám sice přivolá výtah a my možná nepojedeme dolů. Zároveň ale nepojedeme ani vzhůru. Přeshlapujeme na místě a čekáme, co bude dál. V lepším případě vymyslíme nové strategie, jak si ukážeme v kapitole věnující se vzdělání a současnosti.

3.2 Teorie postindustriální společnosti

„Different times, different men, different images“²⁹

Daniel Bell

V této kapitole jsem se rozhodla dát dostatečný prostor konceptu postindustriální společnosti amerického sociologa Daniela Bella. Pro lepší pochopení souvislostí, v jakých teorie postindustriální společnosti vznikala, uvádím na úvod krátký Bellův životopis a zároveň přiznávám inspiraci dílem *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. Úvodem jsem si dovolila použít větu z Bellova díla, která podle mne, poměrně dobře vystihuje rychle se měnící společnost.

3.2.1 Daniel Bell a jeho vize postindustriální společnosti

Daniel Bell byl americký sociolog a univerzitní profesor, narozen roku 1919 v New Yorku. Pocházel ze skromných rodinných poměrů, zažil tíživou situaci imigrantů. Po studiích na City College v New Yorku a Kolumbijské univerzitě pracoval jako novinář. Počátkem šedesátých let dvacátého století získal na Kolumbijské univerzitě doktorát ze sociologických věd, v následujících letech zde vyučoval. Od sedmdesátých do devadesátých let byl profesorem Harvardské univerzity. Uvádí se, že již od „raného mládí inklinoval k levicovému smýšlení a politicky se angažoval.“³⁰ Atmosféra imigrantské čtvrti, kde vyrůstal, s velkou pravděpodobností ovlivnila jeho názory a životní postoje. Alespoň v začátcích jeho publikační činnosti. Domnívám se, že odtud pramení jeho zájem o problematiku změn ve společnosti, jak ji předkládal ve svých dílech. Svá pojednání obvykle psal formou esejí a úvah. Pro každé jím popisované období společenského života se snažil nadefinovat určité konceptuální schéma, respektive blíže specifikovat a rozkrývat vztahy mezi společností a jedincem. Nejinak tomu bylo i v jeho

²⁹ BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting.*, s. 49
Ve volném překladu: Různá doba, různí lidé, různé představy.

³⁰ ŠUBRT, Jiří a Jan BALON. *Soudobá sociologická teorie.*, s. 105

konceptu postindustriální společnosti, kde zdůrazňoval potřebu centralizace teoretického poznání jako páteřní osy, kolem které se budou rozvíjet a organizovat nové technologie, ekonomický růst i socioekonomické rozvrstvení společnosti.

V roce 1960 byla vydána jeho kniha s názvem *The End of Ideology* a roku 1978 publikace *Cultural Contradictions of Capitalism*. Obě díla byla zařazena do seznamu knih, které od druhé světové války nejvíce ovlivnily naši společnost.³¹ Roku 1973 předložil teorii postindustriální společnosti v díle *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*.³² Úvodem se dozvídáme, že „*The idea of the post-industrial society, which is the subject of this book, is a social forecast about a change in the social framework of Western society.*“³³ Bell si byl dobře vědom toho, že „*the concept of post-industrial society is on the level of abstraction.*“³⁴ Kniha, psaná ve formě jeho oblíbeného publicistického žánru – esejí, předkládá Bellovy vize příchodu nového uspořádání společnosti rozdělené do pěti oblastí. První oblastí, které se věnoval, byl ekonomický sektor a přechod z průmyslové výroby do sektoru služeb. V oblasti druhé se Bell zamýšlel nad rozložením práce a potřebou nadřazení pracovníků z řad odborníků. V postindustriální společnosti měl růst význam technické složky znalostí, což mělo vést k nástupu nových představitelů společnosti – vědců, inženýrů, technokratů, kteří měli buď soupeřit s politiky, nebo se stát jejich spojenci. Vztah mezi novou sociální strukturou obyvatelstva a politickým řádem se podle Bella měl stát jedním z hlavních problémů rozložení moci v postindustriální společnosti.³⁵ Následující, a klíčovou, oblastí jeho zájmu bylo uvědomění si stěžejnosti významu teoretických znalostí jako zdroje inovačních procesů i směřování celé společnosti. Od tohoto uvědomění poté odvíjel další dvě oblasti, ve kterých předložil své myšlenky o budoucím vývoji ve smyslu orientace na technologie, jejich určení i kontrolu. Dále na procesy rozhodování a vytváření nových, inteligentních, technologií výroby.

³¹ https://www.nytimes.com/2011/01/26/arts/26bell.html?_r=1

³² Jedná se o tři jeho nejznámější díla: *The End of Ideology*, v českém překladu *Konec ideologie; Cultural Contradictions of Capitalism* u nás bylo vydáno v roce 1999 pod názvem *Kulturní rozpory kapitalismu; The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting* v českém prostředí je známější pod názvem *Příchod postindustriální společnosti*. U všech třech knih nalzáme jedno společné, a to autorův zájem o problematiku měnící se moderní společnosti. Není bez zajímavosti, že do češtiny byla přeložena pouze kniha *Kulturní rozpory kapitalismu*.

³³ BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting.*, s. 9

Ve volném překladu: Myšlenka postindustriální společnosti, která je předložena v této knize, je do jisté míry společenskou prognózou změny sociálního rámce západní společnosti.

³⁴ Tamtéž, preface.

Ve volném překladu: teorie postindustriální společnosti je koncipována na úrovni abstrakce.

³⁵ Tamtéž, s. 13

Bell rozlišoval tři typy společnosti – preindustriální, industriální a postindustriální (viz zjednodušená tabulka obecného schématu sociálních změn):

Tabulka: Přehled společností dle Daniela Bella (1999)³⁶

Sociální sféra	Typ společnosti		
	Preindustriální	Industriální	Postindustriální
Zdroje	Nerostné zdroje	Energie	Informace
Režim	Dobývání	Výroba	Zpracování
Technologie	Postavená na pracovní síle	Postavená na kapitálu	Postavená na know-how
Scénář	Hra proti přírodě	Hra proti vytvořené přírodě	Hra mezi lidmi

Zdroj: <https://wikisofia.cz/w/images/6/67/Vyvojspolecnosti.png>

V preindustriálních společnostech bylo základním hospodářským sektorem zemědělství, rybnictví, lesnictví a těžba nerostných surovin. Pro Bella byly preindustriálními společnostmi státy a země nacházející se v Africe, v Asii a v Latinské Americe. Industriální společnosti Bell spojoval převážně se zeměmi západní Evropy, ale také s Japonskem a Sovětským svazem. Tyto společnosti byly založeny na průmyslové výrobě, která využívala v první řadě stroje a vyspělé technologie. Byla vyžadována odbornost a kvalifikace pracovníků obsluhujících stroje. Prudký nástup nabídek práce v sektoru služeb a postupné ubývání práce v oblasti průmyslu bylo podle Bella typické pro společnosti postindustriální. Průmyslová výroba sice překonána nebyla, do popředí se ale stále více dostává produkce služeb a potřeba kvalifikovaných pracovníků. Zatímco v industriální společnosti viděl Bell za hlavní ekonomický problém „*problem of capital*“,“ v postindustriální společnosti je podle něj hlavním problémem „*organization of science – universities and research institutions*.“³⁷ Není bez zajímavosti, že v době vzniku teorie postindustriální společnosti byly Spojené státy pro Bella, jak sám uváděl, v podstatě jedinou zemí, která směřovala k postindustriální éře.

³⁶ V předloženém schématu se objevuje kolonka s názvem scénář, která si podle mne zaslouží bližší vysvětlení. Hrou proti přírodě se rozumí dobývání a čerpání přírodních zdrojů, hrou proti vytvořené přírodě využití energie člověkem na přetváření přírodního prostředí pomocí strojů. Hra mezi lidmi přináší do centra dění a zájmu technologie a znalosti.

³⁷ BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting.*, s. 116-117
Ve volném překladu: problém společnosti postavené na kapitálu; možný problém v organizaci a aplikaci nových vědeckých poznatků ve vztahu k činnosti univerzit a výzkumných organizací.

Vymezování konceptu postindustriální společnosti spojoval Bell nejen s konceptem znalostní společnosti, ale také s konceptem společnosti informační, která byla tématem sedmdesátých let dvacátého století. Ústřední roli přikládal teoretickým znalostem a do centra své vize stavěl vzdělání a vědu, univerzity a výzkumné organizace. Teoretickým znalostem ale přikládal zcela nový význam. Znalosti byly a jsou potřebné v každé společnosti. To, co je nyní zcela nové, je jejich množství, jejich rychlost a také forma jejich šíření. Znalosti Bell definoval jako „*a set of organized statements of facts or ideas; knowledge is that which is objectively known; knowledge is an intellectual property.*“³⁸ Bell se ve své práci soustředil v podstatě na jediný faktor, a tím byl rozvoj nových informačních technologií, který umožnil rychlý nástup informatiky. Odtud pramení jeho důraz kladený na růst role vědění a vzdělání ve společnosti. Pro úplnost podotýkám, že Bell již od počátku považoval povahu vzdělávacího systému v postindustriální společnosti za meritokratickou. Předložil nám svou vizi fungujících sociálních struktur ve společnosti industriální, kterou ale projektoval v podstatě do idealizovaného obrazu společnosti nové, které dominuje právě vzdělání. Práce a zaměstnání podle Bella ale stále zůstane jedním z hlavních faktorů, který bude určovat sociální status jednotlivce. Je zajímavé, že ve svém konceptu téměř nevěnoval pozornost instituci rodiny. Rodiny, která se velmi významně podílí na vzdělávání a výchově jedince. Nevěnoval přílišnou pozornost ani demografickým aspektům ve společnosti. Dnes jsme svědky výrazného procesu stárnutí populace. S touto eventualitou Bell v podstatě nepočítal. Jak ve své knize ale uvedl „*the idea of a post-industrial society has meaning only as a conceptual scheme.*“³⁹ Domnívám se proto, že si byl vědom určité nedokonalosti své vize, „*but can one predict the future?*“⁴⁰

Zatímco za doby Platónovy bylo vzdělání doménou filozofů, v druhé polovině dvacátého století jde vzdělání ruku v ruce s procesem demokratizace ve školství, a to v míře dosud nevídané. Jedním z problémů v postindustriální společnosti, jak uvádí Bell, se může stát nedostatečný počet kvalifikovaných profesionálů.⁴¹ Vzdělání v jeho pojetí má proto nezastupitelnou roli a klíčový význam pro celou společnost. Svě vize zakládal na

³⁸ BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting.*, s. 175-176

Ve volném překladu: soubor faktů nebo idejí ve víceméně organizované podobě; znalost je to, co je zřejmé a známé; znalosti jsou duševním vlastnictvím.

³⁹ Tamtéž, s. 114

Ve volném překladu: Myšlenka postindustriální společnosti je předložena jako koncepční schéma či návrh.

⁴⁰ Tamtéž, s. 3

Ve volném překladu: Kdo z nás může předpovídat budoucnost?

⁴¹ Tamtéž, s. 213, 216, 232

demokratizaci přístupu ke vzdělání jako na procesu, který by měl být cíleným a politicky prosazovaným. Vzdělání se podle něj bude šířit celou společností a stane se dostupné i pro dříve vyloučené vrstvy obyvatel. Školy se v budoucnu stanou nejvýznamnějšími institucemi ve společnosti. Vidíme výraznou změnu v charakteru samotného poznání. Bell ve své koncepci přisuzoval základní roli vědění teoretickému. Produkci vědění univerzálního se měly věnovat univerzity a vědecká pracoviště, kde měly být teoretické znalosti systematicky tříděny, rozvíjeny a obohaceny. Univerzity, výzkumné organizace se měly stát páteří osou ve struktuře společnosti. Věda, výzkum a vývoj byly pro Bella jedním z privilegovaných sektorů v nově vznikající společnosti. A jak sám přiznal: „*the community of science is a unique institution in human civilization.*“⁴² Pro doplnění uvádím, že Bell se kromě teoretického a univerzální vědění a poznání zajímal také o vzdělávání neformální, celoživotní, které „*takes place outsider the school.*“⁴³

Koncept postindustriální společnosti byl primárně založen na přesunu pracovní síly mezi jednotlivými sektory. Bell předpokládal, že se vstupem do postindustriální doby dojde k přesunu pracovníků hlavně z oblasti zemědělství a průmyslu. Novou oblastí na pracovním trhu měl být sektor služeb. Bell předpokládal, že právě v tomto sektoru se budou nejvíce rozvíjet nová pracovní místa, která budou vyžadovat vyšší vzdělání a kvalifikaci, než byla potřeba k výkonu práce v oblasti průmyslu. Jak uvádí ve své práci, „*technical skill, in the post-industrial society, is what the economists call human capital.*“⁴⁴ Prudký rozvoj nových informačních technologií, vyžadující také rozvoj vzdělanosti a profesní kvalifikace se podle Bella velkou měrou promítne do zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Bell spojoval svoji vizi postindustriální společnosti s převážně pozitivními dopady na jednotlivce a na společnost. Ve svých prognózách proto téměř nepočítal s procesem deindustrializace. Zohledňoval jen jednu z možných příčin této skutečnosti a tou bylo zvyšování efektivity práce v návaznosti na rozvoj technologií a modernizaci výroby. Ve svém konceptu blíže nerozpracoval, ani nepoukázal na přímé a reálné dopady tohoto procesu, jako byl například úbytek kvalifikované pracovní síly, sociální vyloučení nebo nárůst počtu sociálně slabších obyvatel ve společnosti. Docházelo proto k určité

⁴² BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting.*, s. 380

Ve volném překladu: vědecká komunita je jedinečnou institucí v naší společnosti.

⁴³ Tamtéž, s. 421

Ve volném překladu: vzdělávání odehrávající se mimo školní instituce.

⁴⁴ Tamtéž, s. 410

Ve volném překladu: odbornost ve smyslu dovedností a schopností, je v postindustriální společnosti tím, co ekonomové nazývají lidským kapitálem.

formě napětí mezi představou o povaze postindustriální společnosti a následnou realitou ve společnosti.

3.2.2 Vědeckotechnická revoluce v Československu

Bell ve svém díle věnoval pozornost i situaci v socialistických zemích, konkrétně se zmiňuje o Československu: „*The Czech View of the Future – With the Richta study, we come full circle. The vision here, out of Marxist theory, is what might be called a post-socialist society. That society is one which is also post-industrial.*“⁴⁵

Publikace *Civilizace na rozcestí*, zabývající se společenskými a lidskými souvislostmi vědeckotechnické revoluce, byla vydána v Praze roku 1967. Richta s kolektivem autorů předložili svou koncepci vědeckotechnologické revoluce postavenou na vizi, že tehdejší průmyslová společnost se ocitá v době, která přináší změnu ve výrobních poměrech, výrobní síle, a v neposlední řadě i změnu v postavení jedince ve výrobním procesu. Jejich studie dávala do souvislostí důsledky průmyslové revoluce s očekávanými důsledky vědeckotechnické revoluce a výrobu povýšili na úroveň technologické aplikace vědy. Věnovali se také vztahu vědeckotechnické revoluce a vzdělání, kde viděli určitý paradox: „*připravujeme lidi pro život za 15-20 let, neboť tak dlouhá je doba životní průpravy, ale činíme to způsobem, který odpovídá dnešní a nikoli budoucí etapě vývoje.*“⁴⁶ Richta a kolektiv uvedli, že na výběr měli v podstatě jen dvě možnosti. Za první, pokračovat v přípravě nových generací z tehdejšího úhlu pohledu. Za druhé, vycházet z předpokladu, že lidské schopnosti nebudou hrát v budoucnu významnější roli. Potom by ale opět vycházeli z tehdejšího stavu a nepřizpůsobili by životní přípravu budoucí etapě vývoje společnosti. Vycházet ale jen z tehdejší situace nebylo pro autory této publikace přijatelné řešení. Byli si dobře vědomi, že novým a moderním nárokům rychle se měnící doby již nestačí dosud předkládané všeobecné vzdělání. Předpokládali, že během dalších pěti až deseti let bude naprosto nezbytné tuto úroveň vzdělání dále

⁴⁵ BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting.*, s. 112

Ve volném překladu: Český pohled na budoucnost – studií Radovana Richty se kruh uzavírá. Vize zde uvedené jsou tím, co může být nazýváno postsocialistická společnost. Tato společnost je proto považována také za jednu ze společností postindustriálních.

⁴⁶ RICHTA, Radovan a kolektiv. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce.*, s. 76

rozšiřovat. Počítali s udržováním a zvyšováním určité formy znalostí po celý život. Jak uvedli ve své studii: „*Pokud se stále vzdělávání nestane přímo součástí práce – a k tomu běh vědeckotechnické revoluce zřetelně směřuje – bude muset být systém školní výchovy doplněn cyklem pokračovacího či postgraduálního studia.*“⁴⁷ Za velmi důležitou považovali komunikační techniku, která podle nich v následujících letech pronikne do vzdělávacího procesu v našich školách, hlavně rádio a televize. Věda se stane určující silou ve společnosti a z toho vyplývá klíčové postavení vzdělání a instituce školy. Vidíme, že myšlenky a vize Bella a Richty si byly v mnohém podobné, byť oba žili v rozdílných politických režimech.

V souvislosti se vzděláváním v socialistickém Československu bych ráda zařadila ještě jeden úhel pohledu. Vycházím z přepisu rozhlasového projevu rektora Univerzity Karlovy ze dne 2. září 1979, který se týkal významu vzdělání pro rozvoj tehdejší socialistické společnosti.⁴⁸ Dnes samozřejmě vnímáme určitou poplatnost době, ale to nijak nesnižuje, dle mého názoru, jeho hodnotu. V první řadě byl zmiňován odkaz J. A. Komenského, jako učitele národů. Dále vysoká úroveň naší vzdělávací soustavy, celková vzdělanost našeho lidu a touha po vzdělání. Právo na vzdělání řadíme, i dnes, mezi naše základní práva daná ústavou. Cílem naší společnosti bylo, aby se úplného středního vzdělání dostalo každému jedinci. Vždyť na vzdělání a výchově závisí i celkový rozvoj společnosti. Součástí společnosti byli také studenti vysokých škol, kterým na rozdíl od studentů v kapitalistických státech nehrozila nezaměstnanost. Jakým způsobem se tohoto cíle dosahovalo, ponechme nyní stranou. To, co je ale nezpochybnitelné, bylo dobré renomé našeho vzdělávání a škol, a to i v dobách, které naší zemi zrovna nepřály. Možná proto zařadil Bell ve své koncepci Československo mezi postsocialistické a postindustriální země.

⁴⁷ RICHTA, Radovan a kolektiv. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce.*, s. 79

⁴⁸ pages.pdf.cuni.cz › pedagogika; prof. dr. Zdeněk Češka. *Význam vzdělání pro rozvoj socialistické společnosti.*, 3-5

3.2.3 Teorie postindustriální společnosti v proměnách času

Bell předložil svůj koncept v sedmdesátých letech dvacátého století. Zajímalo mne proto, jak můžeme bezmála po padesáti letech hodnotit úspěšnost či neúspěšnost jeho práce. V následujícím textu předkládám jeden z možných úhlů pohledů na danou problematiku, který jsem založila na posouzení předností a nedostatků, na posouzení příležitostí a případných rozporů předloženého konceptu. Dále jsem se snažila zohlednit externí a interní faktory ovlivňující analyzovanou situaci.

V případě koncepce Daniela Bella by určitou slabinou a nedostatkem mohlo být již samotné vymezení konceptu postindustriální společnosti, které bylo od počátku, podle českého sociologa Jana Kellera, spíše negativní. Bell nás sice informoval, že končí doba společnosti průmyslové, zároveň ale neuvedl ani náznak toho, do jaké společnosti vstupujeme, jaká by vlastně měla být společnost postindustriální.⁴⁹ Do určité míry se s výše uvedeným shodují. Zároveň je ale potřeba říci, že se jednalo o koncept a vizi budoucnosti. Predikovat určitou míru vývoje ve společnosti v návaznosti na stanovených ukazatelích je za vhodných podmínek možné. Historie nám ale ukazuje, že ne vždy jde vše podle našich plánů. Domnívám se, že Bell si byl této skutečnosti vědom. Další posuzovanou oblastí jsou přednosti a přínos koncepce postindustriální společnosti. Dnes snad již nikdo nepochybuje, že uvedená teorie byla překonána. Ukázala nám ale, jaký by mohl být směr vývoje naší západní civilizace. Přínos spatřuji proto v důrazu na růst role a významu vzdělání, jak pro jednotlivce, tak pro společnost.

Příležitosti nebo také výzvy vnímám hlavně směrem ke změně v myšlení, změně v jednání při vstupu do postindustriální éry. Přejodem z industriální do postindustriální společnosti se změnil celý dosud známý svět. Raketově se rozvíjela komunikační technika, vědecké a výzkumné objevy, byla potřeba se neustále zdokonalovat a učit. Do popředí se dostalo celoživotní učení. Zkusme ho brát jako určitou výzvu a příležitost k seberozvoji. Z úhlu pohledu konceptu postindustriální společnosti by určitý rozpor a nedokonalost mohla nastat v tom, co se nepodařilo zcela podchytit a definovat. Jako jeden příklad za všechny uvádím reálné dopady procesu deindustrializace, které bylo v teoretické rovině zřejmě, obtížné, jakkoliv predikovat. Nejsem historik, nevěnuji se sociologickým, ani

⁴⁹ KELLER, Jan. Koncept postindustriální společnosti a jeho slabiny, Sociológia 43, č. 4, s. 323

jiným, výzkumům v oblasti společenských věd. Výše uvedené posouzení předkládám jako vlastní zhodnocení kapitoly věnované Bellově konceptu postindustriální společnosti.

Industriální společnost nebyla automaticky nahrazena nástupem společnosti postindustriální, jednalo se spíše o plynulou změnu v chápání reality. Došlo k přesunu vykonávané práce ze sektoru výroby do sektoru služeb a klíčový význam ve společnosti byl přikládán teoretickému vědění. Zatímco ve společnosti industriální byla využívána technika a energie k masové výrobě zboží, příchod postindustriální společnosti byl doprovázen novými společenskými tématy, jako je například ovládání dat a informací.⁵⁰ V této souvislosti považuji za důležité zmínit, že Bell přestřel určitý rozpor a nedostatek právě v oblasti informací, který viděl v celkovém růstu objemu vědění v návaznosti na potřebu jeho popularizace.⁵¹ Bell spojoval svou koncepci postindustriální společnosti s klíčovou rolí vědění, jako zdroje inovací ve společnosti. Zároveň předpokládal, že vědění bude mít nezastupitelný vliv také na tvorbu politiky ve společnosti. Univerzita, jako společenská instituce, byla pro Bella místem, kde mělo být vědění v teoretické podobě soustředováno, systematizováno i ověřováno. Jeho predikce, že věda se stane hlavní výrobní silou společnosti se, jak dnes vidíme, nevyplnila. Na druhou stranu věda, vývoj a inovace jsou v současnosti jednou z prioritních oblastí naší společnosti. Zaznamenáváme rostoucí požadavky na odbornost, kvalifikované pracovníky i prudký nárůst pracovních nabídek v sektoru služeb. Jsem přesvědčena, že z Bellovy myšlenky investice do vzdělání, byť v pozměněné formě, můžeme čerpat i dnes.

⁵⁰ BELL, Daniel. *Kulturní rozpory kapitalismu.*, s. 197

⁵¹ Tamtéž, s. 50

3.3 Vzdělání a současnost

„Všechno může znamenat vzdělání,
ale vzdělání už dávno neznámá všechno“⁵²

Konrad Paul Liessmann

Žijeme ve vzdělanostní společnosti. Již od vzniku tohoto konceptu dochází k určité formě vymezení se vůči teorii společnosti postindustriální i společnosti informační. Klíčovou otázkou ve společnosti se stává vědění. Vědění, které ale může mít mnoho různých podob. Víme, že samotný termín vědění není lehké jasně definovat. Vymezit jej bez pochybností je skoro nemožné. To, jak uchopíme pojem vzdělání, jaká kritéria budou použita při jeho definování, se tak stává spíše otázkou určitých postojů ve společnosti. V první řadě bychom si měli ujasnit cíle vzdělanostní společnosti. Dále je potřeba specifikovat, kdo je nositelem vědění a soustředit se na procesy související s věděním. Je důležité osvětlit, jakým způsobem přispívá vědění k rozvoji naší společnosti a k prosperitě v ekonomické oblasti. Nasnadě je také otázka, jaká je dnešní Evropa a jaké hodnoty v oblasti výchovy a vzdělání vyznává?

Před rokem 1989 byl charakter vědění v západní Evropě v mnohém odlišný od socialistických zemí. V Československu, například, vysokoškolské vzdělání absolventům nezajišťovalo automaticky vzestup na společenském žebříčku a vyšší životní úroveň, jako tomu bylo v zemích západní Evropy. Škola u nás se nikdy nestala výtahem, který by směřoval k dobře odměňovaným pracovním pozicím. Vysokoškolského vzdělání se dostalo daleko menšímu počtu obyvatelstva, než tomu bylo v západních zemích. Podle statistických údajů z poloviny sedmdesátých let minulého století měla Česká republika, v přepočtu na 10 tisíc obyvatel, v porovnání s ostatními vyspělými evropskými zeměmi nejmenší počet vysokoškolských studentů.⁵³ Z části to mohlo být způsobeno proměnami ve vzdělanostní struktuře našeho obyvatelstva, tj. nadměrným zastoupením nižšího středního vzdělávání, spojeného hlavně s industrializací a rozvojem těžkého (zbrojního) průmyslu.

⁵² LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění.*, s. 14

⁵³ KUCHAR, Pavel. *Trh práce: sociologická analýza.*, s. 64

Situace u nás se znovu stabilizuje a v podstatě navrácí na evropskou úroveň až po začátku devadesátých let dvacátého století.

Dnešní postmoderní doba ale postrádá určitou jistotu a řád, o který jsme se mohli dříve opřít. Vědění dnešní doby také prochází prudkou změnou. Slovo post je snad nejvíce skloňovanou předponou současnosti. Ve své podstatě je dnes téměř vše post. Jedná se o slovo módního charakteru s poukazem na něco, co stále neumíme pojmenovat.⁵⁴ Nahlíženo z historického hlediska, zažíváme, spíše než velkou revoluční změnu, postupný proces změn ve společnosti. Život ve společnosti vědění pro nás znamená investici do vzdělání, jejíž návratnost předpokládáme po vstupu do pracovního poměru. Nemůžeme ale blíže specifikovat, v čem by mělo spočívat všeobecné vzdělání. Nemáme stanovené jasné preference oblastí vědění, ani vědních disciplín, jak tomu bylo dříve. Možná, že právě nyní nastal čas „navrátit vzdělání jeho původní úlohu.“⁵⁵ Považovat vzdělání opět za určitý ideál ve smyslu návratu k lidství.

3.3.1 Pojetí vzdělání ve vzdělanostní společnosti

Vymezení pojmu vzdělanostní společnost jsem se věnovala v úvodu diplomové práce. Proto jen krátce zopakuji, že fungování vzdělanostní společnosti je založeno hlavně na informačních a komunikačních technologiích či na proměnách struktury a trhu práce. Jednu z hlavních rolí hraje kvalita lidských zdrojů a schopnost jednotlivce i celé společnosti učit se ze zkušeností a dále je rozvíjet. Jaké by mělo být vzdělání ve vzdělanostní společnosti? V případě vzdělání formálního, poskytovaného školskými institucemi bychom jej mohli chápat jako získání potřebných kompetencí k dalšímu prohlubování našich znalostí a vědomostí (kompetence učit se učit, metakognice), získání motivací k dalšímu vzdělávání (koncept celoživotního učení) nebo získání kompetencí sociálních a interpersonálních (ve smyslu schopnosti týmové práce). Vzdělávání se ale netýká pouze mladé generace. Univerzity poskytují, kromě graduálního, také vzdělávání postgraduální, celoživotní. Vzdělanostní společnost považujeme za společnost, kde jedním z ústředních témat je učení celoživotní. Koncept celoživotního učení, prosazující se

⁵⁴ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně.*, s. 13

⁵⁵ KUTHAN, Robert. *Výchova v kontextu sociálního prostředí.* In *Česká filosofie a filosofie výchovy: monografie pedagogů a doktorandů filosofie.*, s. 134

v posledních desetiletích, představuje nový pohled na roli vzdělání. Požadavek dalšího vzdělávání, jako součást představ o charakteru vzdělanostní společnosti, nalzáme proto v programech a doporučení různých institucí napříč celou Evropou.

V teorii vzdělanostní společnosti se objevuje základní předpoklad, že vyšší počet vysokoškolsky vzdělané populace bude řešením případných problémů v oblasti zaměstnanosti. Vzdělanostní společnost by ale neměla být automaticky považována za společnost, ve které se bude exponenciálně zvyšovat počet, převážně vysokoškolsky, vzdělaných obyvatel. Jedním z charakteristických rysů vzdělanostní společnosti jsou znalosti a vědomosti. Ty ale nemusí být nutně podloženy pouze univerzitním vzděláním. Pravdou dnešní doby je, že už neumíme vždy a jasně deklarovat, v čem by mělo vzdělání obecně spočívat. Toto platí samozřejmě i pro vzdělání všeobecné. Vzdělání se pro nás tak mnohdy stává pouhou přípravou na budoucí profesní dráhu, v určitém slova smyslu nám jde možná jen o profesní vyučení.⁵⁶ Z historického hlediska, pojetí vzdělání a školy, ve smyslu přípravy na budoucí povolání, se plně rozvíjí od devatenáctého století. Ve století dvacátém byli mnozí z nás přímými účastníky pojetí školy, v naší socialistické společnosti, jako odborné přípravy pro budoucí kariéru. V souvislosti se vzděláním nám proto na mysl vyvstane nejdříve uplatnění na trhu práce, spíše než cesta za poznáním. Vědění a vzdělání by ale nemělo být pojímáno jako spotřební zboží, které si můžeme zakoupit ve vzdělávacích institucích. Vědění si nemůžeme vždy osvojit jen hravou formou, ale potřebujeme k tomu určitou míru myšlenkového úsilí a pochopení. Ve velmi zjednodušené podobě můžeme proto vzdělání pojímat i jako určitou míru pochopení. V dřívějších dobách byla určitá idea pochopení základem vzdělání v oblasti humanitních věd. Dnes velmi často mluvíme o vzdělání, ale spatřujeme v něm mnohem více rozvoj technologií a inovací než ideu pochopení. Škola pro nás není chrámem, stala se spíše naší životní nutností.⁵⁷

Vzdělávání v České republice je založeno na zásadách a cílech definovaných v oficiálních dokumentech naší vzdělávací politiky. Například podle *paragrafu 2 školského zákona* je vzdělávání mimo jiné založeno na zásadě svobodného šíření poznatků, které vyplývají z výsledků soudobého stavu poznání světa. Tyto poznatky musí být v souladu s obecnými cíli vzdělávání, mezi které řadíme například rozvoj osobnosti jedince. Každý jedinec by měl být prostřednictvím vzdělání vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, a to jak pro osobní a občanský život, tak pro výkon povolání. Měl by být

⁵⁶ LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění.*, s. 11

⁵⁷ Tamtéž, s. 44

vybaven k získávání informací a k celoživotnímu učení. Mezi obecné vzdělávací cíle řadíme také získání všeobecného nebo odborného vzdělání, poznání evropských a světových kulturních hodnot a tradic. Neméně důležité je pro nás pochopení a osvojení si zásad a pravidel, která vycházejí z naší integrace v Evropě.⁵⁸

Dnešní doba je specifická v tom, že přináší v rychlém sledu mnoho změn. Ať už se jedná o změny společenské, ekonomické či technologické, musíme na ně adekvátně a včas reagovat. V tom nám může pomoci právě vzdělání, díky němuž získáme nové dovednosti, schopnosti a kompetence. Nejprve je třeba stanovit určitý rámec vzdělávací politiky. V České republice jsou cíle, záměry a kritéria vzdělávací politiky zveřejňovány například v *Dlouhodobém záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy*. Dlouhodobé trendy rozvoje a priority společenského a ekonomického vývoje jsou prezentovány také ve *Strategickém rámci České republiky*, kde je hlavní důraz kladen na vysokou míru zaměstnanosti a produktivity celé společnosti. Jaká je strategie vzdělávací politiky České republiky? V uplynulých letech byl za účasti mnoha odborníků připravován dokument s názvem *Strategie 2030+*, jehož cílem je vytyčit hlavní směry naší vzdělávací politiky, nejen mezi lety 2020 – 2030, ale i pro roky následující.⁵⁹ Byly definovány priority, cíle a opatření pro celý vzdělávací systém (viz přílohy č. 1 a 2 - Schémata vzdělávacího systému České republiky) na další období. Jedním ze strategických cílů zůstává zaměření našeho vzdělávání a tím je získávání kompetencí potřebných pro občanský, profesní a osobní život. Dalšími ze strategických cílů zůstává otázka snížení vzdělanostních nerovností a přístupu ke vzdělání. Strategie vzdělávacího systému stanovuje základní rámec pro další rozvoj vzdělávacího systému, ze kterého by měli vycházet a čerpat všichni tvůrci vzdělávací politiky v České republice.⁶⁰ Například v oblasti celoživotního vzdělávání je jednotný rámec zaměřený na podporu tohoto segmentu vzdělávání velmi potřebný. Nejedná se ale o konkrétní dokumenty a kroky, jak postupovat, spíše jde o nastavení priorit a cílů v dané oblasti do budoucna.

⁵⁸ Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁹ V době, kdy dokončuji tuto práci, byla usnesením Vlády ČR již schválena Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+. Jedná se o zcela zásadní dokument určující cíle a nástroje vzdělávací politiky v naší zemi na období příštích deseti let, jehož implementací dojde k vytvoření a rozvoji takového vzdělávacího systému, který bude pružně reagovat na změny ve společnosti a jehož obsah vzdělávání bude odrážet celoživotní perspektivu.

⁶⁰ Ať už se jedná o MŠMT, další jiné ústřední orgány ve státní správě nebo o územně samosprávné celky, které jsou zodpovědné za oblast vzdělávání.

Smysl vzdělávání můžeme, ve velmi obecné podobě, prezentovat pomocí těchto hlavních cílů: osobnostní rozvoj jedince, udržování a rozvoj naší kultury, rozvoj aktivního občanství a příprava na budoucí profesní uplatnění. Naše vzdělávací politika směřuje k tomu, že vzdělání bude v popředí zájmu společnosti i konkrétních jedinců, a bude považováno za významnou hodnotu. Budeme motivováni k celoživotnímu učení a v průběhu života budeme využívat různé příležitosti k učení. V této souvislosti můžeme zmínit nové pojetí výuky informatiky související s revizí *Rámcových vzdělávacích programů základního vzdělávání*. Vzdělávací oblast *Informační a komunikační technologie*, nově vzdělávací oblast s názvem *Informatika* se bude v budoucnu více zaměřovat na rozvoj informačního myšlení. Žáci budou, kromě základů uživatelských dovedností práce s informačními technologiemi, rozvíjet své schopnosti strukturovaně přemýšlet a naučí se pracovat s informacemi, popsat a analyzovat dané skutečnosti, stejně tak, jako hledat jejich řešení. Toto vše povede k jejich porozumění současným digitálním technologiím.⁶¹ Jak se uvádí v dopise ministra školství, mládeže a tělovýchovy ředitelům základních škol,⁶² výuka v oblasti informatiky se, v blízké budoucnosti, stane naprosto zásadní oblastí ve vzdělávacím procesu. Jak pro profesní uplatnění, tak pro osobní život současných žáků základních škol. Je proto důležité věnovat jí patřičnou pozornost. Považuji za důležité zmínit, že byly předloženy změny v učivu také u dalších vzdělávacích oborů.

Vraťme se nyní k otázce, kdo je nositelem vědění ve společnosti znalostí? Pro Bella by to byli nejspíše učitelé, jako nejvíce početná skupina s dosaženým vyšším vzděláním, následování profesí inženýrů. Pomyslnou třetí příčku, pro tehdejší společnost nejdůležitější, by obsadili vědci.⁶³ V obecné rovině bychom ale mohli říci, že nositeli vědění mohou být všichni vzdělaní lidé, kteří přímo či nepřímo udávají trendy ve společnosti. Tak jako v Bellově vizi postindustriální společnosti byla zásadní role připisována univerzitám a výzkumným organizacím, i my dnes vkládáme naděje to našeho terciárního vzdělávání, do výzkumu, vývoje a inovací. Vždyť právě „*univerzity si během celých moderních dějin nárokovaly roli institucí, které udávají tón a určují podobu*

⁶¹ V lednu 2021 byla představena revize RVP ZV, bližší informace viz nový web MŠMT „revize-edu.cz“.

⁶² Průvodní dopis ministra školství z ledna 2021, zasláný ředitelům základních škol v souvislosti s opatřením ministra, kterým se mění rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání od 1. 9. 2021, dostupné na internetových stránkách MŠMT (<https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/opatreni-ministra-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-informatika>).

⁶³ DOPITA, Miroslav. Zdroje a původ konceptu znalostní společnosti. *PEDAGOGIKA.SK*. 2010, 1(3) (Pojímáno optikou Bellova statistického šetření na téma nárůstu profesí s vyšším vzděláním.)

vzdělávání.“⁶⁴ Základním strategickým dokumentem, který udává hlavní směry v oblasti výzkumu, vývoje a inovací je dokument s názvem *Národní politika výzkumu, vývoje a inovací České republiky*. Důraz je kladen hlavně na podporu aplikovaného výzkumu, pro potřeby naší ekonomiky. Určuje obory a hlavní výzkumná témata, na která by se měl aplikovaný výzkum zaměřit. Pro zvyšování ekonomického růstu, produktivity a zaměstnanosti v České republice jsou vědní obory, technologie, ale hlavně výzkum a vývoj jako jejich nedílná součást, klíčovými oblastmi. Podle údajů *Českého statistického úřadu* vzrostl počet pracovníků v oblasti výzkumu a vývoje koncem loňského roku na 117 tisíc. Za poslední léta se v České republice také více jak zdvojnásobily výdaje na výzkum a vývoj. Konkrétně v roce 2019 byly vynaloženy finanční prostředky v této oblasti ve výši téměř 112 mld. Kč. Výrazně se zvyšuje i objem investovaných prostředků do výzkumu a vývoje ze státního rozpočtu České republiky, v loňském roce bylo uvolněno 37,5 mld. Kč. Z výše uvedeného je patrné, že oblast výzkumu a vývoje je jednou z hlavních priorit naší vlády. Česká republika, jako členský stát Evropské unie, se také aktivně podílí na rozvoji Evropského výzkumného a inovačního prostoru, a stejně tak participuje na výzkumných aktivitách významných mezinárodních vědeckých institucí. Spolupráce v oblasti výzkumu a vývoje je v rámci Evropské unie organizována prostřednictvím rámcových programů. Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést nový program *Horizont Evropa*, který od ledna 2021 navázal na program *Horizont 2020*. Je v pořadí již devátým rámcovým programem zaměřeným na výzkum a inovace, a to jak ve veřejném sektoru, tak v podnikatelské sféře.

Koncept vzdělanostní společnosti je založen na předpokladu, že s nástupem sektoru služeb výrazně vzroste význam vzdělání pro jednotlivce, pro společnost i pro ekonomiku obecně. Česká republika není výjimkou, i do budoucna chce vzděláním zvyšovat svoji konkurenceschopnost. Koncept vzdělanostní společnosti se také stává programem a prioritou nadnárodních organizací, jako jsou například *UNESCO* a *OECD*, jejichž cílem je, prostřednictvím vzdělávání, podpora produkce, rozvíjení a sdílení znalostí. Dnes máme k dispozici komparativní výzkumy,⁶⁵ které předkládají údaje o tom, že vzdělání přináší společnosti i jednotlivcům řadu přínosů a pozitiv (a to nejen materiálních).

⁶⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost.*, s. 153

⁶⁵ Například výzkumy a statistická šetření Education at a Glance nebo OECD Indicators.

3.3.2 Pojetí vzdělání jako pojistky na trhu práce

V uplynulých letech jsme v České republice zaznamenali výrazný pokrok v oblasti vysokoškolského vzdělání. Přestože jsme zatím nedosáhli průměrné hodnoty států Evropské unie, podíl jedinců s dokončeným vysokoškolským vzděláním se po roce 1990 stále zvyšuje. Vzdělání patří mezi základní faktory, které ovlivňují lidský kapitál, jak z pohledu jedince, tak z pohledu celé společnosti. Ve vzdělanostní společnosti hraje lidský kapitál ústřední roli. Lidským kapitálem jsou myšleny hlavně naše schopnosti, dovednosti a znalosti, které přispívají k vytváření určitých hodnot a zisku. Velmi důležitá je motivace tyto schopnosti, dovednosti a znalosti náležitě uplatnit v praxi. Lidský kapitál považujeme za kvalitativní vlastnost daného jednotlivce a asi nejlépe měřitelný je z hlediska dosažené úrovně znalostí (nejčastěji nejvyššího dosaženého vzdělání v rámci formálního vzdělávání). Zároveň je ale třeba poznamenat, že znalosti samy o sobě neznamenají vždy vyšší úroveň lidského kapitálu. Navíc námi nabyté znalosti postupně zastarávají, a je proto nutné je průběžně rozvíjet a aktualizovat. Stejně tak, jako naše dovednosti a schopnosti. Do celkové úrovně vzdělanosti obyvatel je třeba zahrnout také kategorii dalšího vzdělávání, ať již se jedná o vzdělávání formální, neformální či informální. Jen pro úplnost uvádím, že tento koncept vzdělávání vychází z podobných myšlenek jako koncept vzdělanostní společnosti. Z dostupných statistických šetření dnes víme, že na dalším vzdělávání se nejvíce podílejí jedinci s vysokoškolským vzděláním. Proto ve zvyšování lidského kapitálu nalzáme řešení mnoha problémů spojených s trhem práce a kvalitou našeho života.

Jedním z ukazatelů úrovně lidského kapitálu, kvantitativní povahy, je průměrná délka vzdělávání, která se v České republice pohybuje kolem dvanácti let. V mezinárodním srovnání dosahujeme poměrně vysoké hodnoty, které jsou způsobeny mimo jiné tím, že v minulých letech byl kladen důraz na vzdělávání ve vyšším sekundárním stupni.

Většina z nás se v rané fázi života věnuje studiu, neboli zvyšování úrovně lidského kapitálu, který následně projevujeme, jako ekonomicky aktivní jedinci, v pracovní oblasti. Dá se proto předpokládat, že existuje určitá vazba mezi vyšší produktivitou jedince a vyšší odměnou za uskutečněnou práci. Jedinec i společnost by na základě tohoto předpokladu měli mít z vyšší produktivity větší profit. Tak trochu stranou, vedle produktivity práce a finančního ohodnocení, stojí uplatnění daného jedince na trhu práce. Posouzení vlivu lidského kapitálu na profesní postavení jedince je obtížné kvantifikovat. Jedinci s vyšší

dosaženou úrovní lidského kapitálu ale většinou disponují určitou výhodou, která jim umožní získat lepší postavení ve společnosti i v pracovní oblasti. Tohoto statusu však není možné dosáhnout bez určitých nákladů. V současné době velkou část nákladů na vzdělání nese společnost. Investice do vzdělání v dlouhodobějším horizontu se určitě vyplácí, jedinci i společnosti. V této souvislosti je dobré si uvědomit, že následné zhodnocení investic vložených do profesní přípravy za účelem zvýšení ceny za svoji práci, můžeme očekávat jen v případě, že sami investujeme do jejího osvojení.⁶⁶

Jedním z hlavních faktorů pro další vývoj naší vzdělanostní struktury by měl být nárůst účasti obyvatel na terciárním vzdělávání. S postupným zvyšováním podílu osob s vyšším vzděláním, se ale může pojit i určitá forma nebezpečí. Víme, že vzdělanostní úroveň se trvale zvyšuje a dnešní školní diplomy (maturitní vysvědčení, vysokoškolské diplomy) bohužel velmi rychle ztrácí na své hodnotě. Je to dáno skutečností, že dochází ke zvýšení počtu jedinců, kteří uvedený stupeň vzdělání dosáhli. Zatím mají ještě konkurenční výhodu před těmi, kteří tohoto stupně vzdělání nedosáhli. Zároveň přestává platit vztah mezi vyšším vzděláním a vyšší úrovní složitosti vykonávané práce, a hlavně vztah mezi vyšším vzděláním a vyšší finanční odměnou za odvedenou práci. Dříve se vycházelo z předpokladu, že vzdělání (obzvláště vysokoškolské) bude garantovat svému nositeli vyšší příjem a také ho chránit před rizikem případné nezaměstnanosti. Předpokládalo se, že dosažením vyššího vzdělání jsou jeho nositelé pojišťováni proti uvedeným rizikům ve víceméně srovnatelné rovině. V současnosti je tento předpoklad téměř neplatný. Proto růst hodnoty vzdělání ve společnosti, a hlavně snaha předejít případným problémům na pracovním trhu dosažením co možná nejvyššího vzdělání, začíná rychle nabývat na významu.

Dnešní doba si přímo žádá vyšší vzdělání. Pro mnoho pracovních pozic je požadováno vzdělání vysokoškolské.⁶⁷ Pracovní místa, dříve obsazovaná absolventy středních škol, jsou dnes vyhrazena spíše zaměstnancům s vysokoškolským vzděláním. Co můžeme udělat, jakou strategii zvolit, pokud chceme uspět v dnešní společnosti? U mladých lidí, kteří teprve na trh práce vstupují, je častou strategií delší studium. Oddálením rozhodnutí o vstupu na trh práce se mohou mladí lidé, alespoň na určitý čas, vyhnout riziku nezaměstnanosti. Někdy se ale delší doba studia může ukázat jako plýtvání časem. Věřím, že mladí lidé si strategii delšího studia volí spíše proto, aby měli určitý

⁶⁶ KUCHAR, Pavel. *Trh práce: sociologická analýza.*, s. 22

⁶⁷ Například pro většinu pracovních či služebních, referentských, míst ve státní správě je požadováno ukončené vysokoškolské studium magisterského stupně.

náskok před svými vrstevníky ve smyslu odbornosti. Myslím, že jsou si vědomi, že vzhledem k nárůstu počtu absolventů vysokých škol se musí více snažit, a proto většina z nich pokračuje ve studiu z profesního zájmu. Ve svém pracovním okolí se setkávám s kolegy, kteří mají vystudováno více vysokých škol a dále pokračují v doktorském studiu. Setkávám se s klienty, kteří kromě akademického studia doplňují své vzdělání řadou různých profesních vzdělávacích programů a kurzů.⁶⁸ Motivací ke studiu je pro ně vyhlídka na zvýšení jejich hodnoty na trhu práce, a důležitým faktorem je mezinárodní uznatelnost vzdělávacích programů. Samotné vysokoškolské vzdělání (hlavně bakalářského stupně) jako pojistka na trhu práce dnes již neplní svou základní pojistnou funkci a tou je zmírnění nebo odstranění nepříznivých důsledků určitých událostí. V našem případě se jedná o riziko nezaměstnanosti. Stále více jedinců proto pokračuje v dalším či celoživotní vzdělávání. S trochou nadsázky bychom mohli říci, že se snažíme rozšířit naše portfolio pojistných smluv dalším připojištěním. Může ale nastat situace, kdy budeme, pojišťovnickým slovníkem řečeno, již přepojištěni. Situace, kdy sice budeme mít vysokoškolské i profesní vzdělání, ale pro určitý segment na trhu práce se můžeme stát překvalifikovanými.⁶⁹

V průběhu posledních pár let jsem si nemohla nevšimnout, že se zvyšuje počet zaměstnanců s vysokoškolským vzděláním, kteří vykonávají pracovní pozici určenou původně zaměstnancům se vzděláním středoškolským. Je vcelku pochopitelné, že většina z nás je v zájmu udržení si stávajícího zaměstnání ochotná vykonávat pracovní pozici s nižšími požadavky na vzdělání. Poměrně časté je také vyšší finanční ohodnocení některých pracovních pozic s nižší úrovní složitosti.⁷⁰ Tomuto trendu nahrává skutečnost, že požadavkem pro výkon středně kvalifikované práce ještě donedávna byla maturitní zkouška. Absolventi s maturitou mohli vykonávat práce jak s vyšší úrovní složitosti, tak zároveň práce s úrovní nižší. V současnosti maturita pro některé práce s vyšší úrovní

⁶⁸ Ještě dnes je, hlavně mezi top manažery, velmi oblíbené studium Master of Business Administration (MBA), které si klade za cíl rozšíření manažerských znalostí a dovedností nad rámec vysokoškolského vzdělání. Dalším profesním vzdělávacím programem, určeným tentokrát pro absolventy právnických fakult je program Executive Master of Laws (LLM). Tento program je primárně zaměřen na prohloubení znalostí v oblasti práva. Třetím příkladem může být profesní vzdělávání v oblasti financí a účetnictví – program ACCA/FCCA (Chartered Certified Accountants), jehož absolvent se může stát členem Asociace certifikovaných účetních, s mezinárodní platností.

⁶⁹ Vycházím ze svých pracovních zkušeností, ale i ze zkušeností svých kolegů a známých.

⁷⁰ Opět vycházím ze svých zkušeností – například kolegové s ukončeným vysokoškolským vzděláním, kteří přijímali pracovní místa v Call centru či na recepci, jako důvod svého rozhodnutí uvedli vyšší finanční ohodnocení. Pro úplnost uvádím, že ne vždy se jednalo o čerstvé absolventy univerzity. Spíše naopak. Zůstává tak otázkou, zda vyšší finanční ohodnocení u těchto pracovních pozic může být způsobeno zvýšeným objemem (kvantitativně pojímáno) vykonávané práce, spíše než její složitostí.

složitosti přestala stačit a striktně je požadováno vzdělání vysokoškolské. Práce s nižší úrovní složitosti naopak nezůstaly vyhrazeny pouze lidem s nižším vzděláním, ale stále častěji je vykonávají i jedinci se vzděláním středoškolským či vysokoškolským. Maturitní vysvědčení rychle ztrácí na hodnotě, stejně jako začínají ztrácet na hodnotě vysokoškolské diplomy. Dosavadní představa o tom, že dosažením vyššího vzdělání budeme předurčeni a oprávněni k vykonávání práce s vyšší úrovní složitosti, proto pomalu přestává platit. Zároveň je třeba zmínit, že se proměňuje také samotný koncept vzdělanostní společnosti s ohledem na rozvoj v oblasti digitalizace a využívání informačních sítí.

Na téma vzdělání ve spojení s pracovní oblastí se více zaměřuji v následující kapitole, kterou doplňuji o vybrané údaje ze statistických šetření.

3.3.3 Vzdělání v návaznosti na pracovní uplatnění

Evropa dnešních dnů prochází obdobím plným změn a potřebuje proto společnou vizi evropského hospodářství a určitou strategii do budoucnosti. Potřebuje rozvíjet svou ekonomiku, která by měla být primárně založena na znalostech a inovacích. Potřebuje podporovat ekonomiku, která bude méně náročná na zdroje. To znamená ekonomiku ve smyslu udržitelného růstu a ekologie. Velmi důležitou prioritou by měla být také podpora zaměstnanosti a tvorba nových pracovních míst. Hospodářství všech členských států Evropské unie je navzájem propojeno, a proto můžeme své úsilí společně zaměřit právě na tyto priority a cíle: inteligentní růst, udržitelný růst a růst zaměstnanosti.

Inteligentní růst v první řadě znamená posilování znalostí. Žádá po nás vyšší kvalitu vzdělávání, větší výzkumné úsilí a podporu inovací a znalostí v rámci celé Evropské unie. Znamená také plné využívání dostupných informačních a komunikačních technologií. Evropa jako celek by měla jednat hlavně v oblasti investic do výzkumu a vývoje, v oblasti vzdělávání, v oblasti odborné přípravy a celoživotního učení. Jednou z prioritních oblastí, která je, mimo jiné, zmiňována v dokumentu *Evropa 2020 – Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*, je například podpora ve smyslu *Programu pro nové dovednosti a nová pracovní místa*. Evropskou vizí v oblasti zaměstnanosti je rozvoj dovedností (lidského kapitálu) občanů v průběhu celého jejich života (celoživotní učení). To povede mimo jiné i ke zvýšení účasti a mobility na pracovním trhu. Vize *Evropa 2020* pracuje také s předpokladem, že díky vyšší úrovni

vzdělání obyvatel se zlepší zaměstnatelnost a v konečném důsledku bude docházet ke snižování chudoby.

Česká republika je považována za vyspělou zemi s dlouhou průmyslovou tradicí a mimořádně dlouhou tradicí vzdělanosti obyvatelstva. Uvádí se, že zhruba 94 % obyvatel ve věku mezi 25 a 64 lety dosáhlo alespoň sekundárního vzdělání.⁷¹ Podle aktuálních výkonových ukazatelů bylo ve školním roce 2019/2020 vzděláváno v mateřských školách celkem⁷² 364 909 dětí a v základních školách celkem 952 946 žáků. Střední vzdělávání navštěvovalo v tomto školním roce celkem 423 821 žáků⁷³, konzervatoře celkem 3 792 žáků. Vyšší odborné školy vykazují celkem 7 934 studentů a vysoké školy celkem 288 915 studentů. Ze statistických šetření dalšího vzdělávání vyplývá, že ve školním roce 2018/2019 se, například, v přepočtu na 2 649 otevřených odborných kurzů, vzdělávalo celkem 26 934 účastníků.⁷⁴

Vzdělanostní struktura obyvatelstva je také jedním z důležitých ukazatelů o charakteru pracovního trhu. Fungování vzdělanostní společnosti bez vzdělané populace není v podstatě možné, protože vzdělání občané jsou pro každou vyspělou společnost jedno z největších bohatství. Vzděláním se v první řadě myslí suma toho, co se člověk naučí po ukončení základního vzdělávání. Souhrn toho, co by mělo být předmětem konceptu celoživotního učení. Koncept celoživotního učení představuje zásadní změnu v pojetí vzdělávání jako takového. Představuje změnu organizačního rámce vzdělávání, které je nově chápáno jako propojený celek dovolující snáze přecházet mezi vzděláváním a zaměstnáním. Změnu, která umožní získávat odborné kvalifikace kdykoliv v průběhu života. Obecně vzato má vzdělanostní posun obyvatelstva v posledních padesáti letech výrazně stoupající tendenci. Je třeba zároveň upozornit na skutečnost, že vyspělé evropské země svůj proces vzdělanosti zahájily o mnoho let dříve než my.

Z dostupných statistických šetření (viz graf č. 1) vidíme, že účast na celoživotním vzdělávání byla v naší republice na vrcholu v roce 2011. V letech následujících dochází již k mírnému poklesu:

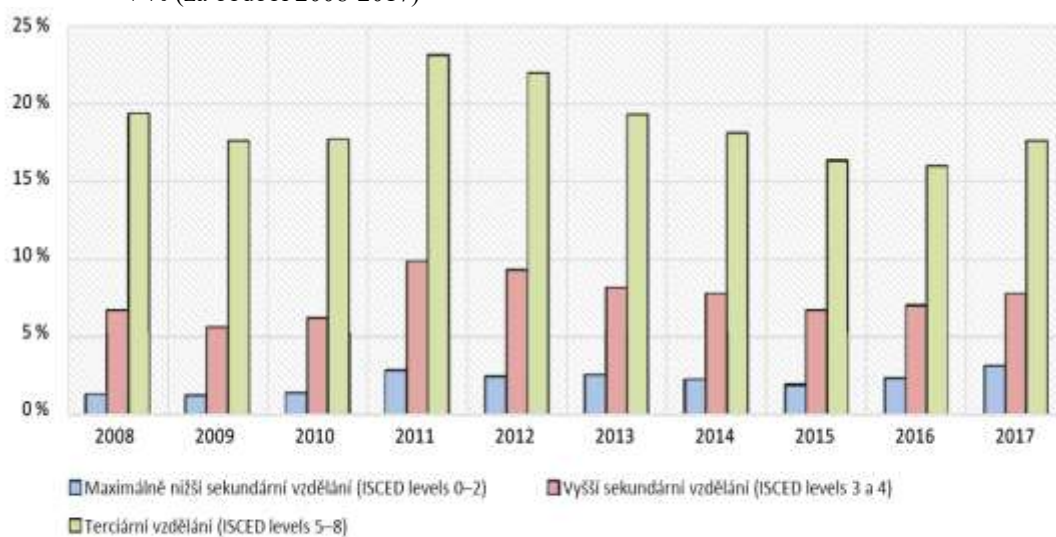
⁷¹ EURYDICE Czech Republic Overview, viz <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice>

⁷² Údaje celkem jsou započítány včetně cizinců.

⁷³ Celkový počet žáků všech druhů středních škol, středních škol zakončených maturitní zkouškou i středních škol zakončených výučním listem.

⁷⁴ <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>; Odborné kurzy uskutečňované dle s §114 školského zákona.

GRAF č. 1 - Účast dospělých (25-64 let) na celoživotním vzdělávání v ČR podle dosažené úrovně vzdělání v % (za období 2008-2017)



Zdroj: Eurostat

Převzato z Dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky 2019-2023

Vzdělávání dospělých, stejně tak, jako vzdělávání celoživotní můžeme rozdělit na vzdělávání formální, neformální a informální. Mezi hlavní faktory, které mají vliv na zapojení dospělých do formálního vzdělávání, patří v první řadě kvalita institucionálního a legislativního prostředí. Dalšími faktory jsou nabídka vzdělávacích aktivit nebo požadavky na profesní kvalifikaci. Celoživotní vzdělávání, další vzdělávání i problematika vzdělávání dospělých je upravena v řadě strategických dokumentů České republiky.⁷⁵

Vzdělávání dospělých, jeho rozsah a podobu, určují převážně sociokulturní, ekonomické, ale i politické faktory. Důležitou roli hraje jak vzdělanostní struktura obyvatelstva, tak potřeby na trhu práce, platná legislativa, školská soustava, zaměstnavatelé i samotní jedinci. Legislativně tuto oblast vymezuje zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů (dále jen *zákon o uznávání výsledků dalšího vzdělávání*), kde je v § 2 písm. b) uvedeno, že dalším vzděláváním se rozumí právě ty vzdělávací aktivity, které nejsou vzděláváním počátečním. Uvedený zákon blíže specifikuje také podmínky ověření znalostí a dovedností získaných jedincem mimo formální vzdělávání, například samostudiem nebo navštěvováním odborných kurzů. Na základě zákona o uznávání výsledků dalšího vzdělávání byla

⁷⁵ Například Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky, Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol nebo Strategie vzdělávací politiky České republiky.

připravena *Národní soustava kvalifikací*, pomocí níž lze usměrňovat rozvoj nabídky dalšího vzdělávání a také jej propojovat se současnými potřebami na trhu práce.

Mezi hlavní důvody nárůstu významu dalšího vzdělávání dospělých je potřeba získat a osvojit si nové znalosti a dovednosti. Významná část aktivit dospělé populace ve vzdělávání souvisí se zaměstnáním. Druhým významným důvodem je motivace k prohloubení si znalostí a dovedností v zájmové oblasti. Vzdělávání dospělých je proto realizováno jak v oblastech všeobecného a odborného vzdělávání, tak v oblasti vzdělávání zájmového. Další vzdělávání dospělých je zajišťováno školními institucemi, zaměstnavateli, vzdělávacími institucemi, orgány veřejné správy i subjekty komerčními.

Zatímco v zemích Evropské unie dochází od roku 2011 ke zvyšování účasti dospělých na dalším vzdělávání, v České republice naopak zájem klesá. Mezníkem byl rok 2011, kdy byl u nás zájem o další vzdělávání na vrcholu, poté postupně klesal. V roce 2017 opět vidíme zvyšující se účast dospělé populace na dalším vzdělávání (viz graf č. 2).

Graf č. 2 - Podíl dospělé populace na dalším vzdělávání ve srovnání – Česká republika a ostatní země Evropské unie v období od roku 2008 do roku 2018 (vyjádřeno procentuálně):

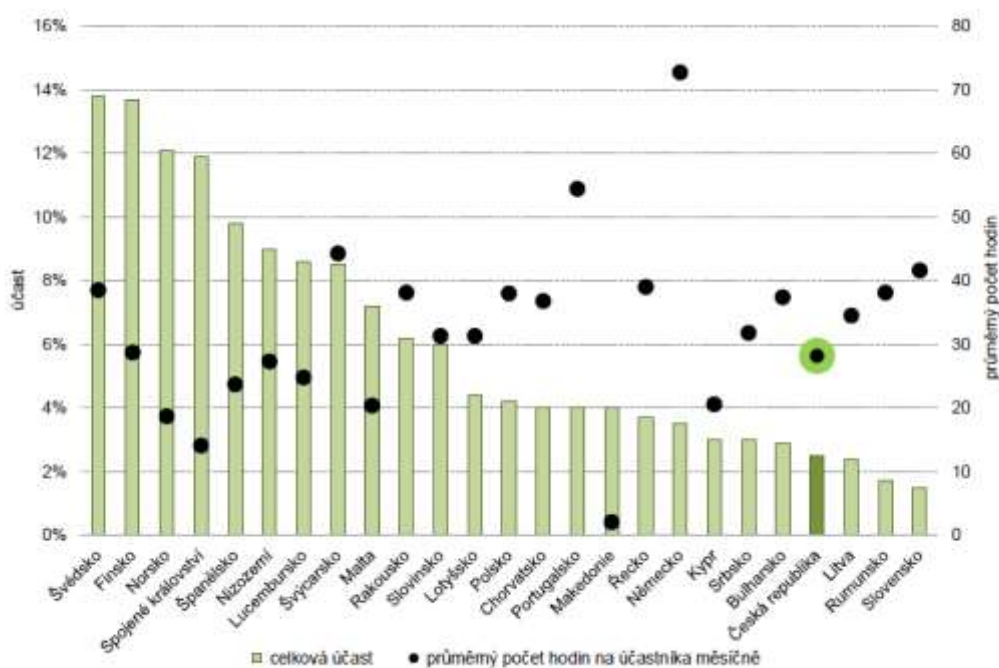


Zdroj: Eurostat a MŠMT

Převzato z Eurydice: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/adult-education-and-training-21_cs

Ze statistických výstupů *AES 2016* a *Eurostatu* vyplývá, že účast dospělých jedinců (ve věku od 25 do 64 let) v České republice je ve formálním vzdělávání v porovnání s ostatními zeměmi Evropské unie podprůměrná. Formálního vzdělávání se dospělí jedinci účastní nejčastěji z důvodu zvýšení své dosavadní kvalifikace. Dalšími důvody jsou ale také vyhlídky na zlepšení kariéry, na získání nové práce nebo na její změnu. Důvodem ke studiu může být i snížení pravděpodobnosti ztráty zaměstnání. Motivace dospělých studentů ke studiu je orientována převážně na jejich postavení na trhu práce. Jak vidíme z příloženého grafu č. 3, v rámci formálního vzdělávání dospělých máme opravdu velmi malou účast, nižší účast mají už jen Litva, Rumunsko a Slovensko. Naproti tomu Skandinávské země se standardně umísťují na předních příčkách statistických šetření v oblasti vzdělávání.

Graf č. 3 - Účast a průměrný měsíční počet hodin formálního vzdělávání osob ve věku mezi 25 a 64 rokem v mezinárodní srovnání (výstupy z šetření AES 2016)



Zdroj: AES 2016, Eurostat

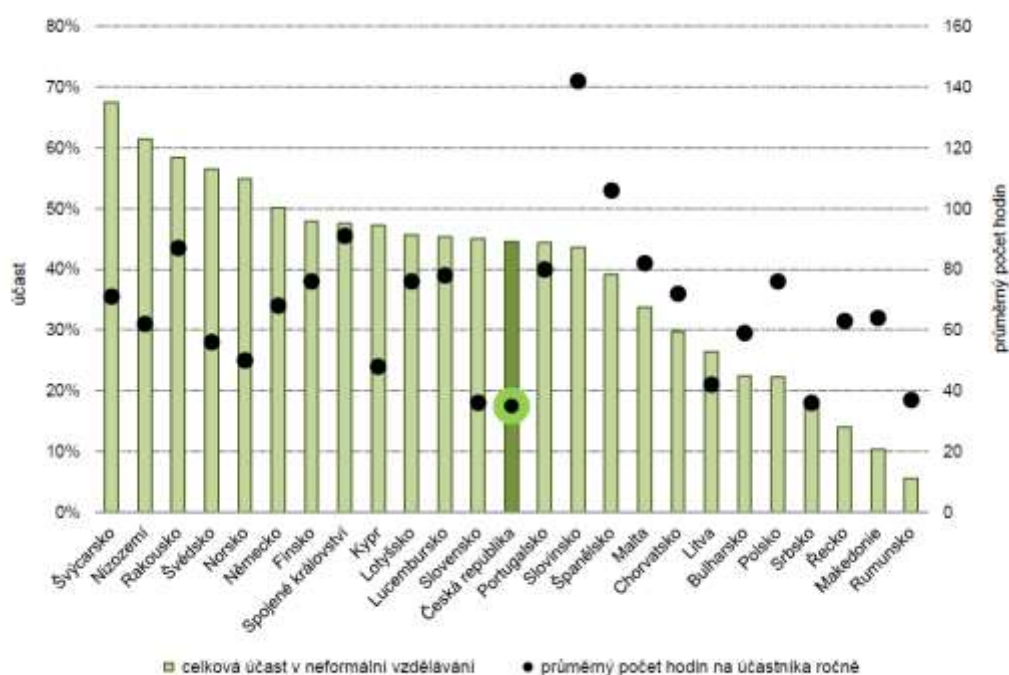
Převzato ze zdroje Českého statistického úřadu – publikace *Vzdělávání dospělých v České republice*.

Nejčastější formou dalšího vzdělávání je, pro dospělou populaci, vzdělávání neformální. Konkrétně se jedná o různé zájmové a profesně orientované aktivity, například jazykové kurzy, pracovní školení, přednášky a semináře, a jiné. Neformální vzdělávání je zaměřeno na získávání dovedností, které mohou jejich účastníkům pomoci ke zlepšení jak společenského, tak i pracovního uplatnění. Kvalifikační požadavky u řady profesí rostou,

proto je důležité vytvářet podmínky pro další vzdělávání. Je důležité podporovat také schopnost osvojovat si nové dovednosti v návaznosti na změny ve společnosti. Je úkolem vzdělávacího systému vybavit jedince také schopnostmi pro rozvoj a další získávání nových dovedností uplatnitelných v profesní oblasti.

Do neformálního vzdělávání se v České republice zapojuje procentuálně významnější část dospělé populace než do vzdělávání formálního, jak vidíme z uvedených statistických šetření. V mezinárodním srovnání má nejvyšší účast dospělé populace na neformálním vzdělávání Švýcarsko, nejmenší Rumunsko. Česká republika se, se svými zhruba 45 % (viz graf č. 4), začíná pomalu přibližovat vyspělým západním zemím. Pro úplnost uvádím, že Slovensko je v neformálním vzdělávání dospělých jen o stupínek před námi.

Graf č. 4 - Účast a průměrný roční počet hodin neformálního vzdělávání dospělých osob ve věku od 25 do 64 let v mezinárodním srovnání (výstupy z šetření AES 2016)



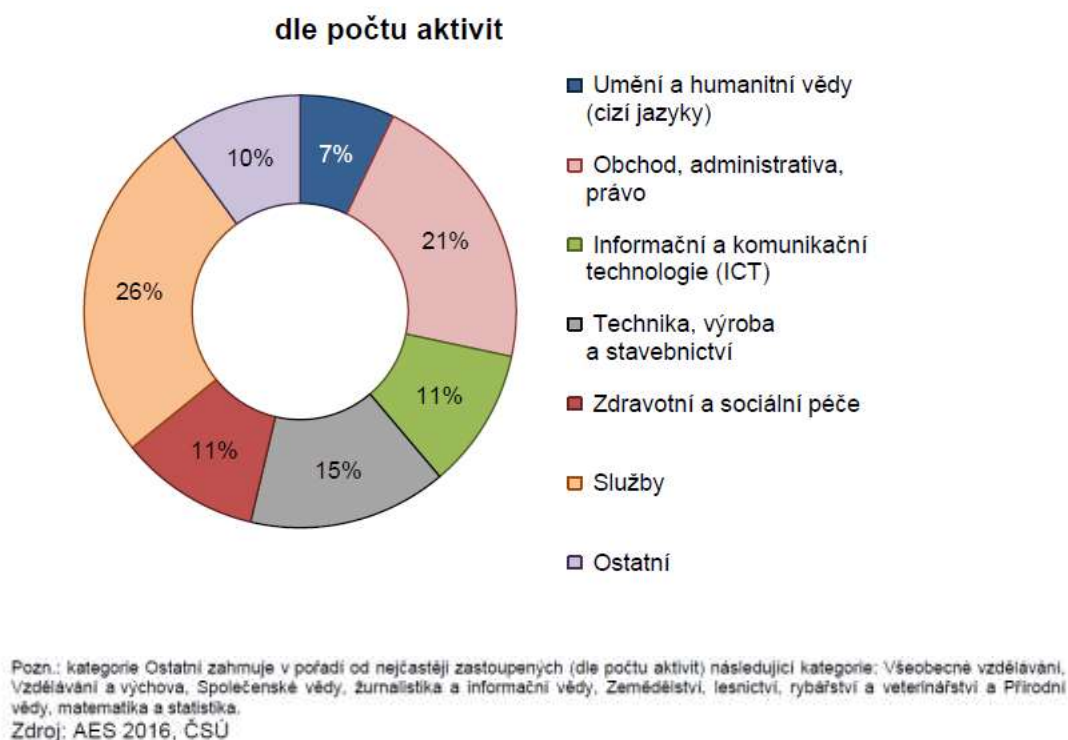
Zdroj: AES 2016, Eurostat

Převzato ze zdroje Českého statistického úřadu – publikace Vzdělávání dospělých v České republice.

Zajímalo mne, jakým oborům se dospělá populace v České republice při svém dalším vzdělávání věnuje. Z následujících údajů Českého statistického úřadu je patrný poměrně velký zájem o vzdělávání v oblasti umění, humanitních věd a cizích jazyků. Důležité je rozdělení s ohledem na důvod, z jakého k dalšímu vzdělávání dotyční jedinci přistupují. V prvé řadě jde o důvody pracovní, kdy jsou vzdělávací aktivity z drtivé většiny určovány

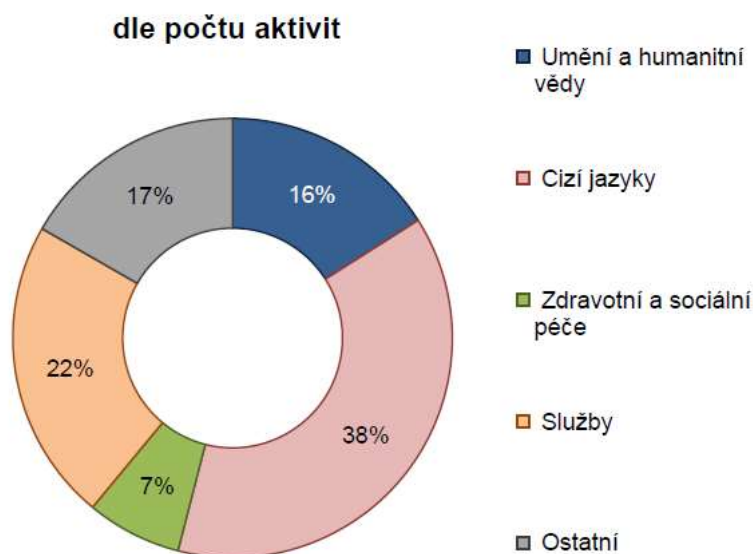
zaměstnavateli a jejich potřebami na trhu práce (viz graf č. 5). Největší podíl mají proto vzdělávací aktivity související se službami. V posledních letech se setkáváme poměrně často s kurzy asertivního chování či školeními zaměstnanců v klientském servisu. Další významnou oblastí vzdělávání v pracovní sféře jsou aktivity spojené s obchodem, administrativou a právem. Oblíbené jsou vzdělávací aktivity zaměřené na zvýšení dovedností v informačních a komunikačních technologiích. Co se týká neformálního vzdělávání z mimopracovních důvodů, na prvním místě se umístily cizí jazyky, následovány vzděláváním v oblasti služeb, humanitních věd a umění (viz graf č. 6). Z uvedeného grafu je patrné, že většina z nás si uvědomuje důležitost jazykové výbavy a věnuje svůj čas, energii i peníze právě do této oblasti. Více se uvedené problematice věnuji ve výzkumné části mé práce.

Graf č. 5 - Aktivity neformálního vzdělávání podle oborů vzdělávání, z důvodu pracovních u osob mezi 18 až 69 roky věku:



Prevzato ze zdroje Českého statistického úřadu – publikace Vzdělávání dospělých v České republice.

Graf č. 6 - Aktivity neformálního vzdělávání podle oborů vzdělávání, z důvodu mimopracovních u osob mezi 18 až 69 roky věku:



Pozn.: kategorie Ostatní zahrnuje v pořadí od nejčastěji zastoupených (dle počtu aktivit) následující kategorie: Obchod, administrativa a právo, Informační a komunikační technologie, Všeobecné vzdělávání, Společenské vědy, Žurnalistika a informační vědy, Technika, výroba a stavebnictví, Zemědělství, lesnictví, rybařství a veterinářství, Vzdělávání a výchova, Přírodní vědy, matematika a statistika.
Zdroj: AES 2016, ČSÚ

Převzato ze zdroje Českého statistického úřadu – publikace Vzdělávání dospělých v České republice.

Pokud srovnáme formální a neformální vzdělávání ve smyslu výše uvedeného, vychází nám jednoznačný závěr. Dospělá populace se formálnímu vzdělávání věnuje nejméně. Česká republika v porovnání s ostatními evropskými státy ve formálním vzdělávání dospělé populace zaostává a zapojuje se v minimální míře. Větší míru zapojení ale vykazujeme ve vzdělávání neformálním. Většinou se jedná o neformální vzdělávání související s profesním životem. Z mimopracovních aktivit je poté nejvíce vyhledávanou aktivitou studium cizích jazyků.

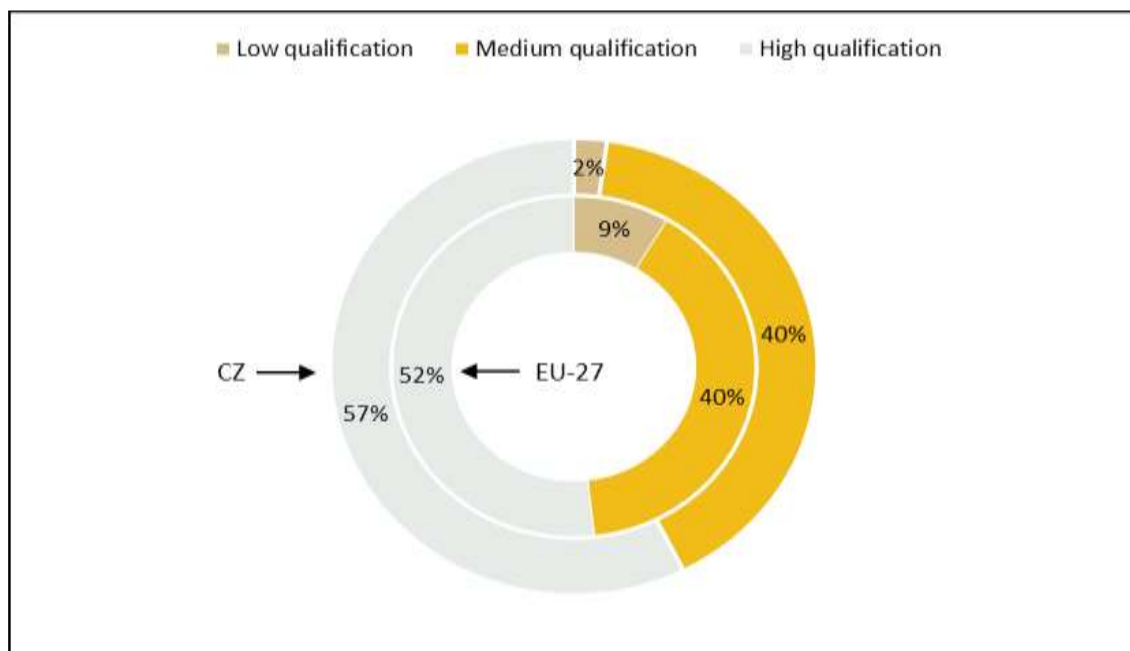
Obecně můžeme říci, že zatímco účast dospělé populace na celoživotním vzdělávání u nás od roku 2012 spíše klesala, dnes opět nabývá na významu a začínáme se přibližovat evropskému průměru. Zároveň je třeba zopakovat, že celoživotního vzdělávání se u nás ve zvýšené míře účastní jedinci s vyšším dosaženým vzděláním. Pro následující roky je cílem naší společnosti motivovat dospělé jedince k celoživotním vzdělávacím aktivitám a podporovat instituce věnující se zájmovému i neformálnímu vzdělávání (například knihovny nebo různá science centra).

Ekonomika dnešní doby prochází výraznými změnami, souvisejícími se zaváděním nových technologií do všech segmentů pracovního trhu – výroby, služeb i obchodu.

V oblasti pracovního trhu bude, podle dosavadních předpokladů, docházet nejspíše ke snížení poptávky po profesích s potřebou nižší kvalifikace. Zároveň s tím se předpokládá zvyšování nároků na kvalifikaci zaměstnanců, s důrazem na využívání informačních systémů. Vidím určitou paralelu s konceptem postindustriální společnosti, spojenou se vznikem jedné z nových oblastí na trhu práce - sektoru služeb. Podle Bella se právě v oblasti služeb mělo vytvářet nejvíce nových pracovních míst, pro která bude požadováno vyšší vzdělání a kvalifikace než doposud.

V materiálech *Evropského střediska pro rozvoj odborného vzdělávání* nalézáme predikce vývoje zaměstnanosti a trhu práce do roku 2030 v České republice.⁷⁶ Uvádí se, mimo jiné, že díky zvyšující se digitalizaci a na služby zaměřené ekonomice bude růst potřeba vyšší kvalifikace, a to i na úkor některých povolání se střední a nízkou úrovní složitosti práce. V následujícím grafu vidíme předpověď podílu na celkovém počtu volných pracovních míst mezi lety 2018 a 2030. V porovnání s ostatními členskými státy se u nás očekává nárůst počtu pracovních míst vyžadujících vyšší kvalifikaci. Podíl pracovních míst s potřebou střední kvalifikace je očekáván, ve srovnání s ostatními členskými státy, ve stejné výši. Podíl pracovních míst s nízkou potřebou kvalifikace je predikován u nás na pouhých 2 % z celkového počtu volných pracovních míst.⁷⁷

Graf č. 7 – Podíl na celkovém počtu volných pracovních míst podle úrovně kvalifikace, predikce pro období 2018–2030



Zdroj: Cedefop (2020 Skills Forecast)

⁷⁶ Cedefop (2020). *Skills forecast 2020: Czechia*

⁷⁷ Pro úplnost uvádím, že uvedené úrovně kvalifikací – vysoká, střední a nízká, odpovídají mezinárodní klasifikaci ISCED.

V této kapitole jsem se snažila předejít některá z témat dnešní doby související se vzděláním a pracovním uplatněním. Vycházela jsem z myšlenek Daniela Bella, který se ve svých dílech o důležitosti neformálního, celoživotního vzdělávání také zmiňoval. Inspirací mi byla i publikace Radovana Richty a kolektivu, kde byla zdůrazňována nutnost udržovat a zvyšovat určité formy znalostí po celý lidský život, nejen ve škole. Koncept celoživotního učení proniká do celé společnosti, je každodenní součástí našich životů. Je zmiňován v mnoha strategických dokumentech, podporován vládními i nevládními organizacemi. Právo na vzdělání je naším základním právem, jak je zakotveno v ústavě. Úroveň naší vzdělávací soustavy je vysoká a lidé v naší společnosti jsou vzděláni. Zatímco v minulosti bylo cílem společnosti (i jednotlivce), aby co nejvíce obyvatel dosáhlo středního vzdělání, dnes se snažíme o dosažení vzdělání vysokoškolského. Dobrou zprávou je určitě to, že máme touhu i motivaci se v průběhu celého našeho života dále vzdělávat.

4 Empirická část

4.1 Cíl

Hlavním cílem výzkumné sondy bylo zjistit a interpretovat názory a postoje oslovených respondentů a na jejich základě ověřit platnost předpokladů vycházejících z teoretické části práce. Specifickým cílem, v oblasti dalšího vzdělávání dospělých v České republice, bylo porovnání výsledků výzkumné sondy se statistickými šetřeními předloženými v teoretické části práce.

4.2 Výzkumné oblasti

Inspirovalo mne, že vzdělání přestalo plnit funkci výtahu. Vzdělání ve smyslu pojistky na trhu práce přestává také plnit svou základní funkci, kterou bylo zmírnění nebo odstranění nepříznivých důsledků určitých událostí. V návaznosti na předpoklad, že vzdělání negarantuje společenský vzestup a nezlepšuje šance na úspěch v zaměstnání, byť stále ještě chrání před hrozícím sestupem, jsem stanovila hlavní oblast výzkumné sondy a zjišťovala:

- Jaký postoj zaujmají respondenti k předpokladu, že vzdělání negarantuje profesní vzestup a nezajistí odpovídající zaměstnání?
- Jaký postoj zaujmají respondenti k předpokladu, že vzdělání přestává pojišťovat a chránit před případnými sociálními riziky?

Hlavní téma výzkumné sondy jsem doplnila o další specifické otázky vztahující se k nárůstu významu dalšího vzdělávání dospělých a potřebou osvojení nových znalostí a dovedností. U dospělé populace velká část vzdělávacích aktivit souvisí právě se zaměstnáním. Neméně významným důvodem k prohlubování znalostí a dovedností je také motivace, převážně v zájmové oblasti. Zajímaly mne proto zkušenosti a názory oslovených respondentů, zda, z jakého důvodu, a jakou formou se dále vzdělávají:

- V oblasti pracovní jsem zjišťovala, jaké vzdělávací aktivity jsou respondentům poskytovány ze strany zaměstnavatele.

- V oblasti mimopracovní mne zajímalo, zda jsou respondenti ochotni investovat do svého dalšího vzdělávání (časově i finančně). Jakým aktivitám se ve volném čase věnují, jakou mají motivaci k dalšímu studiu a jakou formu výuky upřednostňují.

4.3 Metody a postup

V rámci výzkumné strategie jsem zvolila kvalitativní přístup výzkumné sondy. Hlavním důvodem byla skutečnost, že kvalitativní výzkum klade důraz na bližší porozumění subjektivním zkušenostem respondentů. Jeho pomocí můžeme získat podrobný popis a bližší náhled zkoumané situace. Další předností je, že dané jevy a situace zkoumá v jejich přirozeném prostředí a hledá příčinné souvislosti v lokálním měřítku.⁷⁸ Na druhé straně je potřeba přiznat určitou nevýhodu této strategie, protože díky menšímu počtu účastníků nelze výsledky kvalitativního výzkumu či šetření zobecňovat.

Před zahájením výzkumné sondy jsem respondenty informovala o jejím plánovaném průběhu a požádala o souhlas s účastí. Podmínkou participace ve výzkumné sondě bylo, že identita respondentů nebude zveřejňována.

Za účelem sběru dat jsem zvolila metodu dotazování pomocí strukturovaných rozhovorů s respondenty. Již v přípravné fázi jsem nastavila strukturu rozhovorů volbou posloupnosti jednotlivých otázek. V průběhu rozhovorů se střídaly otázky otevřené i uzavřené. U otázek otevřených jsem se snažila v minimální míře zasahovat do sdělovaných informací. V závěrečné části každého rozhovoru jsem ponechala prostor pro jeho rekapitulaci za účelem správného pochopení odpovědí. Časová dotace připadající na jeden rozhovor se pohybovala v průměru 45 minut. Přednost této metody spatřuji v tom, že díky předem dané struktuře rozhovorů bylo možné snadněji analyzovat získané údaje.

Data jsem v průběhu rozhovorů elektronicky zaznamenávala pro jejich pozdější analýzu, vzhledem k objemu dat jsem ale nepřístupila k doslovnému přepisu. Soustředila jsem se na obsah a pochopení významu, který jednotliví respondenti odpovědím na stanovené otázky přikládali. Pro zajištění kvality a pro zvýšení validity výsledků výzkumné sondy jsem respondenty následně požádala o ověření, zda mé závěry (přepisy rozhovorů) jsou v souladu s jejich postoji a názory.

⁷⁸ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.*, s. 52

5 Výzkumná sonda

Význam dosaženého vzdělání v návaznosti na pracovní kariéru oslovených respondentů byl ústředním tématem předložené výzkumné sondy. Výsledky je ale potřeba vnímat jen v kontextu této sondy a nelze je zobecňovat na širší populaci.

5.1 Výzkumný vzorek

Účastníky výzkumné sondy jsem vybírala záměrně. Kritériem výběru byla v první řadě skutečnost, že své vzdělání získali v době vzniku vzdělanostní společnosti a jednotícím hlediskem jejich dlouholeté pracovní zkušenosti v sektoru služeb. Oslovila jsem celkem osm respondentů, které jsem předem informovala o své práci a struktuře plánované výzkumné sondy. Účastníci výzkumu jsou genderově vyváženi – čtyři ženy a čtyři muži, ve věku od 45 do 55 let. Jedná se o jedince, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání magisterského stupně (někteří mají vystudováno více než jednu vysokou školu či univerzitu). Dále jsou ve výzkumné sondě zastoupeni absolventi vysokoškolského vzdělání bakalářského stupně, vyššího odborného vzdělání a vzdělání středoškolského. Pro úplnost uvádím, že čtyři z účastníků výzkumné sondy získali vzdělání humanitního směru a čtyři účastníci směru technického. V následujícím textu používám označení respondent č. 1 až respondent č. 8.

5.2 Rozhovory a jejich interpretace

V empirickém výzkumu kladení otázek a naslouchání za účelem získání odpovědí tvoří hlavní metodu sběru dat. Podle zásad způsobů kladení otázek jsem respondentům, v rámci strukturovaného rozhovoru, pokládala otázky otevřené i uzavřené. Mým záměrem bylo dát účastníkům co největší prostor pro vyjádření a pokud možno co nejméně do jejich vyprávění zasahovat. Přitom jsem se snažila zachytit co nejpřesněji jejich odpovědi na otázky vztahující se k základní výzkumné oblasti:

- Domníváte se, na základě svých životních zkušeností, že vás vaše dosažené vzdělání v profesní oblasti konkurenčně zvýhodňuje či zvýhodňovalo?
- Jaký je váš názor na existenci vztahu mezi vyšším vzděláním a vyšší úrovní složitosti vykonávané práce?
- Považujete své dosažené vzdělání za pojistku před případnými sociálními riziky?

Hlavní výzkumné otázky jsem doplnila o otázky specifické, vztahující se ke vzdělávacím aktivitám respondentů. V oblasti pracovní jsem zjišťovala:

- Poskytuje vám zaměstnavatel prostor a podmínky pro další vzdělávání?
- Pokud ano, v jaké oblasti?

V souvislosti s dalším vzděláváním poskytovaným zaměstnavatelem upřesňuji, že v současné době jsou čtyři z účastníků výzkumné sondy osoby samostatně výdělečně činné. Svoji profesní dráhu ale začínali jako zaměstnanci, a proto docházelo k prolínání informací z předchozích zaměstnání a současnosti.

V oblasti mimopracovní a zájmové jsem se respondentů dotazovala:

- Věnujete se vzdělávání a seberozvoji i ve svém volném čase?
- Pokud ano, v jaké oblasti?
- Co vás motivuje k dalšímu vzdělávání?
- Jakou formu výuky upřednostňujete?

Poslední, dobrovolnou, otázku jsem respondentům položila závěrem rozhovorů:

- Jak vnímáte hodnotu svého dosaženého vzdělání?

Rozhovory s jednotlivými respondenty jsem realizovala od května do září, jejich komunikativní ověřování od října do listopadu roku 2020. Probíhaly v kancelářích, zasedacích místnostech a v domácím prostředí respondentů. Díky vymezenému času se podařilo zajistit, že jsme v průběhu rozhovoru nebyli vyrušováni vnějšími vlivy (telefonáty, kolegové či rodinní příslušníci). Nejdříve jsem pokládala otázky z hlavní výzkumné oblasti, poté následovaly otázky vztahující se ke vzdělávacím aktivitám v pracovní a zájmové oblasti. Strukturovaný rozhovor zakončila otázka vnímání hodnoty, kterou respondenti svému dosaženému vzdělání přisuzují.

Způsob přepisu rozhovorů vždy závisí na výzkumném problému a na zvoleném analytickém postupu výzkumu. Pro mou práci byla důležitá hlavně obsahová stránka rozhovorů, soustředila jsem se proto primárně na podstatné informace vztahující se k výše uvedeným otázkám. Zkrácené interpretace postojů oslovených respondentů předkládám ve třetí osobě mužského rodu.

Respondent č. 1

Respondent č. 1 se domnívá, že je pro něj vysokoškolské vzdělání jednoznačně výhodou, která mu umožnila pracovat ve vybraném oboru. Zároveň ale zdůrazňuje, že své akademické vzdělání nepovažuje automaticky za pojistku na trhu práce. Zdůvodňuje to tím, že v jeho rodině dosáhli všichni členové vysokoškolského vzdělání, a tudíž je považováno za samozřejmou součást životní a profesní dráhy. Respondent uvádí, že dosažené vzdělání je pro něj kvalifikačním předpokladem k výkonu práce, o svůj další profesní rozvoj se stará sám. Vyhledává oblasti, ve kterých cítí potřebu a zájem doplnit znalosti a dovednosti. Vzhledem k jazykovému vybavení není omezen pouze na nabídku vzdělávání v České republice, častěji využívá on-line formu výuky. Dříve pracoval ve veřejném sektoru, nyní je soukromý podnikatel. Přímý vztah mezi vyšším vzděláním, lepším pracovním zařazením a finančním ohodnocením vidí pouze do určité míry. Důležitější, než akademické vzdělání, jsou pro něj schopnosti daného jedince a to, jak se dokáže v životě prosadit.

Respondent č. 2

Respondent č. 2 uvádí, že otázkou, zda by byl zvýhodněn svým dosaženým vysokoškolským vzděláním se dosud nezabýval. Po ukončení studia začala jeho profesní dráha v jiném oboru, než vystudoval. Dosažené vzdělání v technickém oboru pro výkon své práce nepotřebuje, proto ani své vzdělání za pojistku na trhu práce nepovažuje. Domnívá se, že se učíme hlavně tím, co ve skutečnosti děláme (aktuální praxí) a ne vždy záleží na předchozí teoretické výbavě. V průběhu pracovní dráhy měl vždy štěstí na zaměstnavatele, kteří investovali do průběžného profesního a jazykového vzdělávání svých zaměstnanců. Soukromě navštěvuje vybrané jazykové kurzy a semináře, jak v České republice, tak v cizině. Na základě svých pracovních a životních zkušeností si neodvází vyvrátit, ale ani potvrdit předpoklad, že dosažení vyššího vzdělání vede také k získání pracovní pozice s vyšší úrovní složitosti a vyššímu finančnímu ohodnocení.

Respondent č. 3

Respondent č. 3 vyjadřuje přesvědčení, že ho vysokoškolské vzdělání jednoznačně zvýhodňuje před kolegy, kteří ho nedosáhli. Tuto výhodu si uvědomuje, svého dosaženého vzdělání si váží a přikládá mu velkou hodnotu. Uvádí, že vysoká škola mu umožnila získat práci i v jiném než ve studovaném oboru. Dosažené vzdělání pro něj proto nebylo přímo kvalifikačním předpokladem pro výkon práce, ale umožnilo mu úspěšně absolvovat první kolo pohovorů a získat zaměstnání. Uvažoval o dalším formálním vzdělávání v doktorském studiu, po nástupu do zaměstnání si uvědomil, že toto studium by příliš uplatnitelné v jeho další kariéře nebylo. Zaměstnavatel mu zajišťoval jazykové kurzy, školení v oblasti informačních a komunikačních technologiích a další potřebné profesní vzdělávání. Své obzory si dále rozšiřuje samostudiem psychologie a navštěvuje kurzy zaměřené na seberozvoj. Je přesvědčen, že pokud dokážeme jasně zformulovat a obhájit své představy, v drtivé většině uspějeme. Výši finančního ohodnocení proto nedává do přímé souvislosti s dosažením vysokoškolského vzdělání, ale ani s vyšší úrovní složitosti vykonávané práce.

Respondent č. 4

Respondent č. 4 k položeným otázkám uvádí, že dodnes těží ze znalostí získaných studiem vysoké školy. Zároveň přiznává, že si není vědom toho, že by ho jeho vzdělání v pracovní oblasti nějak zvýhodňovalo. Své vzdělání za pojistku nepovažuje. Sice je rád, že vystudoval vysněný obor na vysoké škole, ale vzdělání není jediným kvalifikačním předpokladem pro jeho současné zaměstnání. Samozřejmě, že určité penzum vědomostí je pro výkon dané práce potřeba, ale mnohem více se naučil až v praxi, a tyto zkušenosti jsou pro něj cennější než univerzitní studium. Už při studiích začal pracovat a souběžně s teoretickými znalostmi získával zkušenosti přímo v praxi. Ty mu později pomohly nalézt inspirativní zaměstnání. V jeho oboru jde vývoj velmi rychle kupředu, a proto mu zaměstnavatel pravidelně zajišťuje profesní školení, účast na seminářích a konferencích. Sám sleduje nové trendy. Informace čerpá hlavně z internetu, protože je to podle něj rychlejší a dostupnější (má pocit, že knihy a učebnice velmi rychle zastarávají). Je přesvědčen, že ani další studium (doktorské) by mu nepřineslo automatické zvýšení prestiže nebo finančního ohodnocení. Ve společnosti, u které pracuje, platí zásada, že kdo se osvědčí v praxi, je také dobře finančně ohodnocen.

Respondent č. 5

Respondent č. 5 je přesvědčen, že ho dosažené vzdělání určitě zvýhodňovalo při zahájení profesní dráhy, hlavně díky zaměření jeho studia. Bez vzdělání by jen těžko mohl dobře vykonávat svou profesi, vzdělání za pojistku považuje. V oblasti dalšího vzdělávání je pro něj nejdůležitější jazyková výbava, navštěvuje proto jazykové kurzy zajišťované zaměstnavatelem. Z profesního hlediska si vždy dokázal najít cestu, jak získat potřebné informace, takže žádná speciální školení nevyžadoval. V jeho oboru se navíc profesní kurzy nepořádají a informace se získávají převážně osobními kontakty. Soukromě si stále udržuje schopnost dorozumět se cizími jazyky, již ne prostřednictvím kurzů, ale samostudiem a pravidelnou komunikací s kolegy v zahraničí. Jeho motivací pro další vzdělávání je hlavně zájem o práci, která ho stále baví, a také udržení dosavadní úrovně jazykové výbavy. Spíše než k propojení vzdělání, zaměstnání s vyšší úrovní složitosti práce a finančního ohodnocení se přiklání ke vztahu celkových schopností daného jedince (tedy nejen teoretických znalostí) a motivace k uplatnění se na pracovním trhu.

Respondent č. 6

Respondent č. 6 je přesvědčen o důležitosti dokladu o vzdělání, protože od něj se následně odvíjí jak pracovní zařazení, tak zařazení platové. Věřící, že vysokoškolské vzdělání jednoznačně zvýhodňuje svého nositele před těmi, kteří jej nedosáhli. Přímou uvádí, že v dnešní době nemít vysokoškolské vzdělání představuje handicap, který snižuje společenský status daného jedince. Zároveň zmiňuje, že vždy záleží na pracovním zařazení – pro některé pracovní pozice není vysoká škola potřebná a mnohem důležitější jsou schopnosti, dovednosti a znalosti konkrétního jedince. Bez vysokoškolského vzdělání nemůže profesně růst, plánuje proto další formální vzdělávání, dálkovou formou. V jeho případě se projevuje existence přímého vztahu dosaženého vzdělání, lepšího pracovního zařazení a vyššího finančního ohodnocení za vykonávanou práci. V současné době mu zaměstnavatel neposkytuje žádné vzdělávání, jazykové ani profesní. Vzdělává se proto sám – dochází na jazykový kurz ve snaze udržet si jazykové schopnosti. Jeho motivace k dalšímu vzdělávání primárně souvisí s potřebou zvýšení kvalifikace doplněním vysokoškolského vzdělání.

Respondent č. 7

Respondent č. 7 na mé otázky odpověděl, že pro svou práci potřeboval získat právě to vzdělání, kterého dosáhl. O tom, zda by ho dosažené vzdělání výrazně zvýhodnilo,

například před kolegy, nikdy nepřemýšlel. Uvedl, že díky svému studiu získal teoretické znalosti i praktické dovednosti, které byly základním předpokladem pro jeho práci. Přiznal, že pracovní postavení určovalo, a dodnes určuje, také jeho společenský status. Vzdělání je cenné pro jeho práci, bez něj by ji sice mohl také vykonávat, ale začátky by byly určitě mnohem těžší. V zaměstnání využíval profesní i jazykové kurzy nabízené zaměstnavatelem. Jazykové dovednosti si dodnes udržuje samostudiem, plynně se domluví čtyřmi cizími jazyky. Více než teoretickým znalostem přikládá význam schopnostem a motivaci každého jednotlivce vypracovat se ve svém oboru. Respondent je v současné době úspěšným podnikatelem, a u svých zaměstnanců oceňuje právě míru jejich angažování, týmovou spolupráci a odvalu zkoušet věci novými způsoby. To vše samozřejmě v kombinaci s určitou teoretickou výbavou. Ta pro něj ale není nejdůležitějším kvalifikačním předpokladem pro dobře vykonanou práci. Svě zaměstnance proto neodměňuje podle rovnice – vyšší dosažené vzdělání = vyšší finanční ohodnocení.

Respondent č. 8

Respondent č. 8 uvedl, že v prvním zaměstnání ho dosažené vzdělání jednoznačně zvýhodnilo před kolegy, kteří jej nedosáhli. Zároveň upozornil na určitou míru nebezpečí, které je s dosažením vyššího vzdělání spojené - neměli bychom stagnovat a využívat pouze toho, čeho jsme již dosáhli. Naopak, měli bychom chtít na sobě pracovat, stále se vzdělávat a zlepšovat. Svého vzdělání si váží, ale nepřeceňuje ho, a to i přesto, že jeden čas bylo jedinečným kvalifikačním předpokladem pro jeho práci a zajišťovalo mu určitý společenský status. Když se po letech rozhodl změnit profesi a začít pracovat v oblasti, pro kterou nebyl teoreticky kvalifikován, vzdělání mu v porovnání s kolegy mnoho výhod neposkytovalo. Díky své pílí, motivaci a schopnostem orientovat se v dané problematice, se ale z řadového pracovníka vypracoval do pozice manažera. Vzdělání proto považuje za dobrou startovací pozici, pak už musí každý sám dokázat, co dokáže. Celý pracovní život se vzdělával prostřednictvím profesních školení zajišťovaných zaměstnavatelem. Dnes je osobou samostatně výdělečně činnou, a protože práce je zároveň jeho koníčkem, vzdělává se průběžně. Příležitosti k prohloubení profesních znalostí si vyhledává a zajišťuje sám. Přiznává, na základě profesních zkušeností, že za práci s vyšší úrovní složitosti lze očekávat vyšší finanční ohodnocení. Není to ale vždy závislé na dosaženém (vysokoškolském) vzdělání. Opět se vrací k důležitosti projevit schopnosti a motivaci každého jednotlivce.

5.3 Reflexe výzkumné sondy

V předchozím textu jsem se pomocí rozhovorů pokusila o zachycení názorů, zkušeností a interpretaci postojů respondentů. Nejdříve jsem se zaměřila na analýzu odpovědí vycházejících z hlavní výzkumné oblasti a hledání společných rysů. Shrnutí odpovědí předkládám formou níže uvedených přehledů (viz tabulka č. 1 až tabulka č. 3). K respondentům se středoškolským vzděláním uvádím, že vystudovali střední školu zakončenou maturitní zkouškou.

Tabulka č. 1 představuje odpovědi na hlavní otázky výzkumné sondy:

1. Domníváte se, že vás vaše dosažené vzdělání konkurenčně zvýhodňuje? Například před kolegy v zaměstnání, kteří ho nedosáhli?
2. Jaký je váš názor na existenci vztahu mezi vyšším vzděláním a zaměstnáním s vyšší úrovní složitosti vykonávané práce?
3. Považujete své vzdělání za pojistku před případnými sociálními riziky?

	<i>Otázka č. 1</i>	<i>Otázka č. 2</i>	<i>Otázka č. 3</i>
<i>Respondenti s dosaženým vysokoškolským vzděláním</i>			
Respondent č. 1	ano, zvýhodňuje	souhlasím, do určité míry	ne, nepovažuji
Respondent č. 2	nevím, tuto otázku jsem si dosud nepoložil	nemohu se vyjádřit (potvrdit ani vyvrátit)	ne, nepovažuji
Respondent č. 3	ano, zvýhodňuje	spíše nesouhlasím, věřím více schopnostem daného jedince	ano, považuji
Respondent č. 4	nejsem si vědom přílišného zvýhodnění	nesouhlasím, schopnosti a motivace jsou důležitější	ne, nepovažuji
<i>Respondenti s dosaženým vyšším odborným a středoškolským vzděláním</i>			
Respondent č. 5	ano, zvýhodňuje	spíše nesouhlasím, důležitější jsou schopnosti a motivace	ano, považuji
Respondent č. 6	ano, byť ne přímo v současném zaměstnání, ale umožní mi další studium	souhlasím	ano, považuji

Respondent č. 7	nevím, dosud jsem o tom nepřemýšlel	spíše nesouhlasím	ano, považuji
Respondent č. 8	ano, většinou zvýhodňuje	spíše nesouhlasím, důležitější jsou schopnosti a motivace	ano, považuji (přesto, že dnes nepracuji ve studovaném oboru)

Z výše uvedeného je patrné, že nadpoloviční většina oslovených respondentů se domnívá, že je dosažené vzdělání zvýhodňuje před těmi, kteří jej nedosáhli. Stejně tak, nadpoloviční většina respondentů uvádí, že své vzdělání považuje za určitou formu pojistky před sociálními riziky, například před rizikem nezaměstnanosti. Za zajímavou skutečnost považují odpověď jednoho z respondentů s vysokoškolským vzděláním, který uvedl, že ho vzdělání sice zvýhodňuje, ale zároveň ho nepovažuje za pojistku před rizikem nezaměstnanosti. Naproti tomu respondenti se vzděláním vyšším odborným a středoškolským, vzdělání za pojistku proti sociálním rizikům považují. Absolventi technických oborů vnímají hodnotu vzdělání převážně v kontextu svého zaměstnání, naproti tomu absolventi humanitních oborů si více uvědomují hodnotu vzdělání pro svůj osobnostní rozvoj a životní rozhled. Více jak nadpoloviční většina respondentů s existencí přímého vztahu mezi vyšším vzděláním a získáním zaměstnání s vyšší úrovní složitosti vykonávané práce spíše nesouhlasí, byť přiznávají, že s tím mají své zkušenosti. Uvádí, že více než samotné vzdělání (v mnoha případech je naprosto nezbytné pro výkon zaměstnání) jsou v dnešní době důležité schopnosti a motivace daného jedince.

Tabulka č. 2 představuje odpovědi na otázku:

1. Poskytuje vám zaměstnavatel prostor a podmínky pro další vzdělávání?
2. Pokud ano, v jaké oblasti?

	<i>Otázka č. 1</i>	<i>Otázka č. 2</i>
Respondent č. 1	ano, poskytoval (dřívější zaměstnavatel)	cizí jazyky
Respondent č. 2	ano, poskytuje	informační a komunikační technologie, obchodní dovednosti měkké dovednosti, cizí jazyky
Respondent č. 3	ano, poskytoval (dřívější zaměstnavatel)	informační a komunikační technologie, cizí jazyky, legislativa

Respondent č. 4	ano, poskytuje	informační a komunikační technologie, profesní vzdělávání – stavebnictví a architektura
Respondent č. 5	ano, poskytuje	cizí jazyky
Respondent č. 6	ne, neposkytuje	---
Respondent č. 7	ano, poskytoval (dřívější zaměstnavatel)	cizí jazyky, profesní kurzy – obchod a legislativa
Respondent č. 8	ano, poskytoval (dřívější zaměstnavatel)	informační a komunikační technologie, obchodní dovednosti, manažerské dovednosti, legislativa

Na mou otázku pouze jeden z respondentů uvedl, že jeho zaměstnavatel neposkytuje žádné vzdělávací akce. Zaměstnavatelé ostatních mnou oslovených respondentů poskytují či poskytovali svým zaměstnancům další vzdělávání – jazykové a profesně zaměřené kurzy a vzdělávání v oblasti informačních a komunikačních technologií.

Tabulka č. 3 představuje odpovědi na otázky:

1. Věnujete se dalšímu vzdělávání a seberozvoji ve svém volném čase?
2. Pokud ano, v jaké oblasti?
3. Co vás motivuje k dalšímu vzdělávání?
4. Jakou formu výuky upřednostňujete?

	<i>Otázka č. 1</i>	<i>Otázka č. 2</i>	<i>Otázka č. 3</i>	<i>Otázka č. 4</i>
Respondent č. 1	ano, věnuji	cizí jazyky	moje práce je mým koníčkem	on-line, distanční forma
Respondent č. 2	ano, věnuji	cizí jazyky	hodně cestuji	prezenční forma
Respondent č. 3	ano, věnuji	cizí jazyky, psychologie	udržet si jazykové schopnosti; studium psychologie je mým koníčkem	prezenční forma
Respondent č. 4	ano, věnuji	oblast IT	zájem o mou práci, je mým koníčkem	internet, on-line forma

Respondent č. 5	ano, věnuji	cizí jazyky	udržet si schopnost domluvit se s kolegy ze zahraničí	samostudium, on-line konverzační kurzy
Respondent č. 6	ano, věnuji	cizí jazyky	udržet si dosažené jazykové schopnosti	prezenční forma
Respondent č. 7	ano, věnuji	cizí jazyky	udržet si dosažené jazykové schopnosti	samostudium
Respondent č. 8	ano, věnuji	finance, obchod	pravidelné přezkušování znalostí dle platné legislativy	semináře v prezenční formě, testy spíše on-line variantou

Všichni respondenti si uvědomují, že vědomosti získané během studia je třeba nejen udržovat, ale také neustále rozvíjet v návaznosti na nové vědecké poznatky a životní výzvy. Nadpoloviční většina respondentů se ve svém volném čase věnuje studiu cizích jazyků, někteří rozvíjí své profesní dovednosti nebo se zdokonalují v informačních a komunikačních technologiích. S tím souvisí upřednostňovaná forma výuky, která se z prezenční formy přesouvá do oblasti on-line výuky.

5.3.1 Výzkumná sonda, statistická šetření a teoretické poznatky - shrnutí

Požadavek na vzdělávání se v průběhu celého lidského života není nový. Zmínky o konceptu celoživotního vzdělávání, nebo také celoživotního učení, nalézáme například v myšlenkách J. A. Komenského, stejně jako v dílech Daniela Bella nebo Radovana Richty s kolektivem. Jak se vyvíjela a proměňovala naše společnost, tak se s ní, ruku v ruce, vyvíjely a proměňovaly důvody a očekávání společnosti i jednotlivců, s nimiž do tohoto procesu vstupovali. Je proto pochopitelné, že v různých dobách zaujímaly a sledovaly jednotlivé koncepce celoživotního učení také různé cíle. Pro mou práci byly důležité koncepty celoživotního učení formulované v sedmdesátých a devadesátých letech dvacátého století. V sedmdesátých letech minulého století byl hlavním cílem rozvoj

společnosti prostřednictvím vzdělání, které mělo být dostupné všem jedincům ve společnosti, bez rozdílu. Panovala obecná shoda, že dostupnost vzdělání podporuje rovnost vzdělávacích příležitostí pro všechny účastníky vzdělávacího procesu. V konceptu celoživotního učení vznikajícího v letech devadesátých byly již patrné změny ve společnosti. Pozornost se více zaměřila na rozvoj lidských zdrojů, ve vztahu k ekonomické stránce fungování společnosti. To se v oblasti vzdělávání projevilo například užším zaměřením na problematiku odborné přípravy ve smyslu uplatnění jedinců v pracovním životě. Základní myšlenky z let předchozích sice zůstaly v platnosti i nadále, ale postupně došlo ke změně v chápání a pojetí funkce společnosti. Vzdělání se stalo důležitým nástrojem pro zajištění existence jednotlivce, který ho uplatňuje na trhu práce. Kromě vzdělávání formálního roste význam také vzdělávání neformálního a informálního. V současnosti se celoživotní učení stává nedílnou součástí strategie společnosti v oblasti vzdělávání a zaměstnanosti.

Na základě dostupných statistických šetření⁷⁹ vidíme, jaká byla účast dospělé populace v procesu celoživotního vzdělávání v České republice. Je patrné, že nejvíce se na celoživotním učení podíleli dospělí jedinci s terciárním vzděláním, následováni respondenty s dosaženým vyšším sekundárním vzděláním. Nejméně se celoživotně vzdělávaly dospělé osoby se základním vzděláním. Oproti statistickému šetření, jsem ale tak velký rozdíl účasti na celoživotním vzdělávání mezi respondenty s dosaženým vysokoškolským a jedinci se vzděláním středoškolským nepozorovala. V porovnání uvedené skutečnosti s výzkumnou sondou, mohu potvrdit, že všichni respondenti si uvědomují nezbytnost celoživotního učení a neustále se snaží o získávání nových poznatků v návaznosti na rychle se měnící potřeby ve společnosti.

Další vzdělávání, po počátečním vzdělávání, je další z možností procesu celoživotního učení. Tento způsob vzdělávání je primárně určen pro jedince, kteří již dosáhli určitého stupně vzdělání,⁸⁰ a mají za sebou také první pracovní zkušenost. Vzdělávání těchto jedinců je více zaměřeno na širší spektrum dalších znalostí a dovedností, které uplatní jak v pracovním, tak v osobním životě. Další, neformální, vzdělávání pro účely doplnění vzdělání v pracovní sféře je většinou poskytováno prostřednictvím zaměstnavatelů. Neformálnímu vzdělávání se věnují také různé soukromé vzdělávací

⁷⁹ Viz graf č. 1 – Účast dospělých na celoživotním vzdělávání v ČR podle dosažené úrovně vzdělání, s. 36

⁸⁰ Nelze vyloučit překrývání se vzděláváním počátečním, protože do statistických šetření jsou zahrnováni i dospělí jedinci, kteří své další vzdělání získali v podobě formálního vzdělávání.

organizace, neziskové instituce nebo školská zařízení. V grafu č. 2 věnovaném účasti dospělé populace na dalším vzdělávání⁸¹ vidíme, jak osciloval zájem dospělých jedinců na dalším vzdělávání. V České republice byl nejvyšší podíl dospělé populace na dalším vzdělávání v roce 2011, po poměrně prudkém poklesu trvajícím až do roku 2015 se ale již od následujícího roku zájem o další vzdělávání opět zvyšoval. Naproti tomu, podíl dospělé populace na dalším vzdělávání v ostatních zemích Evropské unie byl mezi lety 2008 - 2012 zhruba na stejné úrovni, v roce 2013 byl zaznamenán prudší růst, který se udržel až do roku 2018. Pokud se podíváme na účast dospělé populace na formálním vzdělávání,⁸² opět v mezinárodním srovnání, celkem jasně vidíme, že tato forma vzdělávání nebyla v České republice příliš využívána. Naopak v případě účasti dospělé populace na neformálním vzdělávání,⁸³ je na první pohled patrný vyšší zájem a posun České republiky směrem k vyspělým Evropským zemím.

V případě výzkumné sondy, jeden respondent uvedl, že plánuje zvýšit kvalifikaci dosažením vysokoškolského vzdělání v magisterském programu. Další z respondentů uvažoval o doplnění vzdělání studiem v doktorském programu, které si po vstupu do praxe rozmyslel. Všichni oslovení respondenti se věnují dalšímu vzdělávání, jak prostřednictvím zaměstnavatelů, tak sami vyhledávají příležitosti k rozšíření dosavadních vědomostí a znalostí. První místo ve vzdělávání z pracovních důvodů obsadily kurzy cizích jazyků (uvádí pět respondentů), dále kurzy informačních a komunikačních technologií (uvádí čtyři respondenti), a profesně zaměřené vzdělávání – kurzy a školení v oblasti obchodu, práva, administrativy (uvádí čtyři respondenti), školení v oblasti měkkých dovedností (uvádí jeden respondent), vzdělávání v manažerských dovednostech (uvádí jeden respondent), a profesně zaměřené vzdělávání ve svém oboru (taktéž jeden respondent). Oproti statistickému šetření na téma aktivity neformálního vzdělávání podle oborů vzdělávání⁸⁴ je u mnou oslovených respondentů na první pohled patrná převaha vzdělávacích aktivit v oblasti umění a humanitních věd, konkrétně cizích jazyků, následovaná informačními a komunikačními technologiemi. Neformálnímu vzdělávání ve svém volném čase se věnují všichni respondenti bez rozdílu. U některých z nich se toto vzdělávání prolíná s pracovní sférou, z důvodu zvýšeného zájmu o jejich profesi. Z osmi respondentů se šest věnuje studiu cizích jazyků, tři uvádí zájem o odborná studia (psychologie, oblast informačních

⁸¹ Viz graf č. 2 – Podíl dospělé populace na dalším vzdělávání ve srovnání, s. 37

⁸² Viz graf č. 3 – Účast dospělých osob ve formálním vzdělávání, s. 38

⁸³ Viz graf č. 4 – Účast dospělých osob v neformálním vzdělávání, s. 39

⁸⁴ Viz graf č. 5 – Aktivity neformálního vzdělávání podle oborů vzdělávání, z důvodů pracovních, s. 40

a komunikačních technologií a oblast financí). Tato skutečnost je velmi podobná předloženým statistickým šetřením⁸⁵, kde se taktéž převážná většina dotázaných (38 %) ve svém volném čase věnovala studiu cizích jazyků.

Díky zavádění nových technologií, pronikajících do všech segmentů pracovního trhu dochází, mimo jiné, ke zvyšování požadavků na kvalifikaci v oblasti lidského kapitálu.⁸⁶ Jak vidíme z predikcí *Evropského střediska pro rozvoj odborného vzdělávání* (Cedefop),⁸⁷ do roku 2030 by měl být podíl na celkovém počtu volných pracovních míst rozdělený podle úrovně dosažené kvalifikace v České republice následující: pro vysokoškolsky vzdělané jedince by mělo připadat 57 % volných pracovních míst, pro středoškolsky vzdělané jedince je predikováno 40 % volných míst, ale pouhá 2 % z celkové kapacity mají připadnout jedincům s dosaženým základním vzděláním. Po sečtení údajů vidíme, že zbývajících 1 % bylo zohledněno v predikcích pro ostatní členské státy. Můžeme se proto jen domnívat, která z uvedených úrovní kvalifikace by měla být v předloženém grafu navýšena. V době přípravy uvedeného dlouhodobého výhledu jistě ještě nebyly známy budoucí dopady pandemie COVID-19 na náš život, a proto i vývoj na trhu práce bude, dle mého názoru, velkým otazníkem.

Na základě dostupných dat můžeme říci alespoň to, že v roce 2019 dosáhl podíl terciárního sektoru (sektor služeb) na celkové zaměstnanosti v České republice celkem 60,1 %.⁸⁸ Podle údajů společnosti *Deloitte* pro rok 2020, má sektor služeb 62 % podíl na tvorbě hrubé přidané hodnoty, následován sektorem průmyslu s podílem ve výši 30 %. Predikce na rok 2021 již uvádí, ve srovnání s loňským rokem, mírné zhoršení situace na trhu práce, respektive mírné zvýšení míry nezaměstnanosti,⁸⁹ což potvrzují aktuální údaje *Ministerstva práce a sociálních věcí* o nezaměstnanosti v České republice za leden 2021. V uvedeném období byla zaznamenána zvýšená poptávka zaměstnavatelů po technických profesích, po kvalifikovaných řemeslnících a po odborných pracovnících v oblasti informačních technologií. Z absolventů všech stupňů vzdělání, evidovaných v databázi úřadu práce, mají největší šanci na získání zaměstnání po ukončení studia hlavně

⁸⁵ Viz graf č. 6 – Aktivity neformálního vzdělávání podle oborů vzdělávání, z důvodů mimopracovních, s. 41

⁸⁶ Lidskému kapitálu je v dnešní době věnována velká pozornost, poradenství v této oblasti poskytují nejen velké mezinárodní společnosti v zahraničí, ale i poradenské společnosti etablované u nás. Objevují se tak například, pro nás zatím ještě „nové“ pracovní nabídky na pozice Konzultantů v oblasti lidského kapitálu.

⁸⁷ Viz graf č. 7 – Podíl na celkovém počtu volných pracovních míst podle úrovně kvalifikace, predikce pro období 2018-2030, s. 42

⁸⁸ Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2019, dostupné z <https://www.mpsv.cz>

⁸⁹ Výhled české ekonomiky pro roky 2020 a 2021, dostupné z <https://www2.deloitte.com>

absolventi vysokých škol, konkrétně absolventi technických oborů, absolventi lékařských fakult nebo absolventi oborů sociální péče, vzdělávání, informačních a komunikačních technologií.

Důraz na potřebu kvalifikovaných pracovníků z řad odborníků v nově se tvořící realitě, související i se změnami v rozložení práce, ale také nezastupitelnost role vzdělání a růst významu technické složky znalostí nalézáme v teorii postindustriální společnosti. Byl to právě Daniel Bell, kdo připisoval teoretickým znalostem stěžejní význam a považoval je za zdroj inovačních procesů ve společnosti. V jeho predikcích nalézáme také orientaci na technologie a procesy, jejichž pomocí se budou vytvářet nové inteligentní technologie výroby. Nástup nových informačních technologií byl i předzvěstí nárůstu významu informatiky, což se v dnešní době promítá, ve školství, například potřebou revize ve vzdělávací oblasti *Informační a komunikační technologie* v aktuálním kurikulu.

5.3.2 Ověření předpokladů

Se změnami v sociální struktuře společnosti dochází zároveň k proměnám významu společenského uplatnění prostřednictvím profesní kariéry. Vzdělání v dnešní době není přímým garantem sociálního vzestupu, spíše se stává pojistkou pro jeho udržení. Společenský status sice stále souvisí s vyšší dosaženého vzdělání, zároveň je čím dál více zohledňována také dovednost práce s novými informacemi a využívání nových vědeckých poznatků v praxi. Vědění, jako zdroj inovací, zaujímá ve společnosti klíčovou úlohu, stejně jako kvalita lidských zdrojů.

Vzdělání je základním faktorem ovlivňujícím lidský kapitál. Existuje předpoklad, že jedinci s vyšší dosaženou úrovní lidského kapitálu, ve většině případů, získávají lepší postavení ve společnosti i v pracovní oblasti. Disponují konkurenční výhodou před jedinci, kteří vyššího vzdělání nedosáhli.

Začneme s předpokladem, že vyšší dosažené vzdělání svému nositeli negarantuje zajištění zaměstnání s vyšší úrovní složitosti, s vyšším finančním ohodnocením. Více, než polovina oslovených respondentů s uvedeným předpokladem souhlasí (spíše souhlasí). Jeden respondent se k dané problematice nevyjádřil (nemá vyhraněný názor) a dva respondenti s uvedeným předpokladem nesouhlasí. Většina respondentů považuje za

důležité i další faktory vedoucí k úspěchu v pracovní oblasti a těmi jsou schopnosti, dovednosti a motivace daného jedince. Z uvedeného je patrný posun ve vnímání vztahu mezi vyšším dosaženým vzděláním a získáním zaměstnání s vyšší úrovní složitosti vykonávané činnosti a s tím spojeným vyšším finančním ohodnocením. Jak uvádí Liessmann ve svém díle *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*, prostřednictvím vzdělání dnes již sociální vzestup garantován není, a vzdělání nezlepšuje ani šance v pracovní oblasti. Na základě odpovědí respondentů nezbyvá než souhlasit. Zatímco v minulosti vyšší vzdělání garantovalo vzestup a zlepšovalo šance v zaměstnání, dnes tento předpoklad téměř neplatí.

Dalším z předpokladů bylo, že vzdělání je určitá forma pojistky chránící svého nositele před sociálními riziky (nezaměstnaností). Z výzkumného šetření vyplynulo, že všichni respondenti s dosaženým vyšším odborným a středoškolským vzděláním své vzdělání za pojistku na trhu práce považují. Naproti tomu většina vysokoškolsky vzdělaných respondentů své vzdělání za pojistku nepovažuje. V celkovém hodnocení se vyjádřilo pět respondentů z osmi, že dosažené vzdělání za pojistku považují. Většina respondentů vyšší vzdělání vnímá jako pojistku pro získání a udržení odpovídajícího zaměstnání i společenského statusu.

K předpokladu, že jedinci s vyšší dosaženou úrovní lidského kapitálu získají, kromě lepšího postavení ve společnosti, také konkurenční výhodu v oblasti pracovní, je třeba zopakovat, že lidský kapitál je pojímán jako souhrn schopností, dovedností a znalostí daného jedince. Má otázka primárně směřovala do oblasti znalostí ve smyslu nejvyššího dosaženého vzdělání. Nadpoloviční většina respondentů se domnívá, že je vzdělání v pracovní oblasti zvyhodňuje před kolegy, kteří jej nedosáhli, či zvyhodňovalo například při získání nového zaměstnání. Ostatní respondenti se nad touto otázkou dosud nezamýšleli nebo výrazné konkurenční zvyhodnění oproti ostatním nepozorují. Většina respondentů se zároveň vyjádřila, že celkovou úspěšnost jedince je třeba pojímat nejen z hlediska jeho teoretických znalostí, ale také z hlediska dalších schopností, dovedností, a hlavně motivace k uplatnění se na trhu práce. Míru vlivu lidského kapitálu na profesní postavení daného jedince je obtížné posuzovat. Z odpovědí respondentů je ale patrné, že profesní úspěšnost nezakládají pouze na dosaženém vzdělání (teoretickém), ale spojují ji s dalšími dovednostmi a schopnostmi (praxí), a v neposlední řadě s motivací svého cíle dosáhnout. Z výzkumné sondy vyplývá, že vyšší dosažená úroveň lidského kapitálu zakládá určité konkurenční výhody. Domnívám se, že tento předpoklad můžeme považovat za platný.

Hodnocení významu dosaženého vzdělání je, stejně jako posouzení vlivu lidského kapitálu na profesní postavení respondentů, velmi složité. Hodnota, jako výsledek procesu hodnocení, má subjektivní podobu a je, mimo jiné, vnímána i jako jedna ze základních složek kultury dané společnosti. Ve výzkumné sondě se všichni oslovení respondenti vyjádřili, že hodnotu svého dosaženého vzdělání vnímají pozitivně a vzdělání považují za důležité, jak pro výkon zaměstnání, tak pro osobnostní rozvoj. Je patrné, že vzdělání je pro naši společnost cennou hodnotou a jsme ochotni pro ni také něco obětovat. Všichni respondenti bez výjimky uvedli, že se ve svém volném čase, a s vynaložením vlastních finančních prostředků, věnují dalšímu vzdělávání a seberozvoji. Sedm z osmi respondentů sdělilo, že jim zaměstnavatel pravidelně poskytuje další profesní vzdělávání. Tato vysoká shoda v odpovědích respondentů, je podle mého názoru jen potvrzením našich kulturních kořenů a zdůrazněním významu, které pro nás výchova a vzdělání představují.

Hlavním cílem výzkumné sondy bylo zjistit postoje respondentů k otázkám vycházejícím z teoretické části práce a z dostupných statistických šetření. I přesto, že byla výzkumná sonda provedena s velmi malým vzorkem respondentů, a není proto možné nijak zobecňovat její výsledky, věřím, že nastolené otázky byly zodpovězeny. Zároveň si uvědomuji, že neméně důležité jsou postoje a zpětná vazba zaměstnavatelů, protože teprve praxí můžeme potvrdit kvalitu našeho teoretického vzdělávání. Tato oblast by si ale určitě zasloužila svůj vlastní výzkum.

6 Závěr

Ve své práci jsem se snažila zprostředkovat bližší pohled na proměny významu a role vzdělání v západní společnosti. Nejprve jsem se věnovala vymezení stěžejních pojmů vztahujících se k uvedenému tématu. V části teoretické jsem se zamýšlela nad pojetím vzdělání v historickém kontextu, předložila jsem poznatky o teorii postindustriální společnosti. Za klíčovou považuji kapitolu vzdělání a současnost, ve které se věnuji pojetí vzdělání ve vzdělanostní společnosti, pojetí vzdělání jako pojistky na trhu práce a do souvislostí dávám vzdělání v návaznosti na pracovní uplatnění.

Škola jako sociální instituce vznikla, z dějinného hlediska západoevropské kultury, poměrně nedávno. Jak se proměňovala naše společnost, narůstala zároveň potřeba předávání vědění pomocí institucionalizovaných postupů. Škola si postupně získávala monopol na výchovu a vzdělávání nové generace. Předává nejen teoretické znalosti a dovednosti, ale také obecně platné normy sociálního chování. Škola seznamuje s kulturními hodnotami a tradicemi společnosti. Uvádí do praktického života a předkládá vzdělanostní základ, důležitý pro další, celoživotní, vzdělávání. Ve vzdělanostní společnosti je vzdělání považováno za jeden z hlavních faktorů vedoucích k rozvoji lidských zdrojů a škola může absolventům dopomoci dosáhnout osobních a pracovních úspěchů. Vzdělání ve vzdělanostní společnosti si žádá v první řadě investice, které by měly být po vstupu na pracovní trh návratné. Z uvedeného je patrný vliv ekonomického pohledu na vzdělání. Můžeme říci, že se jedná o určitou formu obratu v dějinném pojetí vzdělávání. Jako u každé nové ideje, ale počáteční nadšení ustupuje a ukazují se klady i zápory, vystávají nové otázky k řešení.

I v novém tisíciletí zůstává otevřena otázka přehodnocení stanovených cílů vzdělávání v návaznosti na změny ve společnosti a zvyšující se nároky na znalosti a dovednosti potřebné pro uplatnění jedince na trhu práce i v osobním životě. Jak má škola reagovat na tyto změny a jakými znalostmi a dovednostmi vybavit své absolventy? Problematika vzdělávání a jeho cílů se dostává do popředí zájmu celé společnosti. Ještě koncem dvacátého století víceméně platilo, že instituce školy byla pro rodiče dětí autoritou. Věřili, že škola připraví jejich děti pro život tak, aby uspěly. V současné době ale škola tento monopol na vzdělávání pomalu ztrácí. Z části je to dáno i prudkým rozvojem vědy a technologií, hlavně internetu. Právě rychlý rozvoj technologií je důvodem a zároveň nutností učit se stále novým věcem. Naše doba se vyznačuje velkou dostupností

informací a škola budoucnosti nejspíš nebude tím hlavním a jediným zdrojem, kde je získat. Vždyť fenomén rostoucího množství informací již nyní způsobuje, že za důležité nepovažujeme informace samotné, ale mnohem více se zaměřujeme na to, jak s těmito informacemi dále pracovat a jak je využít. Abychom dnes uspěli v pracovní oblasti, nestačí mít teoretické znalosti nebo praktické dovednosti. Ukazuje se, že neméně důležitá je i určitá míra sociální inteligence, kreativity a motivace. Současná společnost se totiž, díky velmi rychlé výměně informací, neustále proměňuje. Mění se společenské požadavky pro jednotlivé profese, jejich nabídky i příležitosti umožňující úspěch v pracovní oblasti. Je téměř jisté, že v dnešní době ani vysoká úroveň profesní kvalifikace svému nositeli vždy nezaručí dobrou pracovní pozici. Nehledě na to, že o ni může také snadno přijít. Ještě na počátku dvacátého století vyšší vzdělání svého nositele zvýhodňovalo a určovalo také jeho lepší postavení ve společnosti. Dnes toto neplatí a pro úspěch v kariéře je potřeba daleko větší míra osobního nasazení. Je potřeba umět se zorientovat v tomto, mnohdy ne zcela přehledném terénu.

Na základě teoretických poznatků jsem vymezila výzkumnou oblast a stanovila cíl, metody a postup výzkumné sondy. Účastníky výzkumné sondy jsem vybrala záměrně. Snažila jsem se, aby byli ve vyváženém poměru zastoupeni jedinci s vysokoškolským a středoškolským vzděláním, jedinci s humanitním a technickým vzděláním, ženy a muži. Jejich životní a profesní zkušenosti byly jednoznačným přínosem. V první části výzkumné sondy jsem respondentům pokládala otázky za účelem zjištění jejich postojů k předpokladu, že vzdělání již negarantuje společenský (profesní) vzestup a nezlepšuje šance na úspěch v zaměstnání, ale stále ještě zajišťuje ochranu před hrozícím sestupem. Výsledkem výzkumného šetření je zjištění, že ani vyšší dosažené vzdělání nepovažují oslovení respondenti za garanci společenského vzestupu a úspěchů v pracovní oblasti. Na druhé straně vzdělání vnímají jako určitou konkurenční výhodu a pojistku před společenským sestupem. V druhé části výzkumné sondy jsem se zaměřila na komparaci výsledků statistických šetření na téma neformálního vzdělávání dospělé populace v České republice s odpověďmi respondentů. V aktivitách neformálního vzdělávání, rozděleného podle oborů vzdělávání, z důvodů pracovních panuje shoda v oborech informační a komunikační technologie a cizí jazyky. U vzdělávacích aktivit z důvodů mimopracovních jednoznačně vedou cizí jazyky. Výsledkem této části výzkumné sondy je zjištění, že oslovení respondenti si uvědomují potřebu udržovat a rozvíjet získané vědomosti a znalosti v průběhu celého života.

Samotná výzkumná sonda si nenárokují žádné praktické využití do budoucna, spíše je logickým vyústěním teoretické části mé diplomové práce. Za důležité považuji zjištění, že vzdělání v naší společnosti stále zaujímá přední příčky v hodnotovém žebříčku.

7 Použité zdroje

7.1 Monografie

BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2005. Myšlenky (Mladá fronta). ISBN 80-204-1195-x.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-32-6.

BELL, Daniel. *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books, [1973]. ISBN 0465012817.

BELL, Daniel. *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-84-2.

BURKE, Peter. *Společnost a vědění. Od Gutenberga k Diderotovi*. Praha: Karolinum, 2007. Limes (Karolinum). ISBN 978-80-246-1319-2.

FLOSS, Pavel. *Poselství J. A. Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005. ISBN 80-239-6048-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0.

KELLER, Jan a Lubor TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost?: chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-78-6.

KUCHAŘ, Pavel. *Trh práce: sociologická analýza*. V Praze: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1383-3.

KUTHAN, Robert. *Výchova v kontextu sociálního prostředí*. In *Česká filosofie a filosofie výchovy: monografie pedagogů a doktorandů filosofie*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7290-876-9.

LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Praha: Academia, 2008. XXI. století. ISBN 978-80-200-1677-5.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4748-4.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

RICHTA, Radovan a kolektiv. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha: Svoboda, 1967. ISBN *2497107530*.

SCHWANITZ, Dietrich. *Vzdělanost jako živý dialog s minulostí: vše, co musíte vědět, chcete-li rozumět přítomnosti*. V českém jazyce vyd. 2. Přeložil Daniela PETŘÍČKOVÁ, přeložil Miroslav PETŘÍČEK. Praha: Prostor, 2013. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-273-5.

ŠUBRT, Jiří a Jan BALON. *Soudobá sociologická teorie*. Praha: Grada, 2010. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-2457-7.

7.2 Články a elektronické zdroje

Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2019. In: <https://www.mpsv.cz> [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Květen 2020 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/1736728/Analýza+-+text.pdf/7f60fc4c-1ce3-b887-94e7-493d2dd1869c>

Cedefop (2020). Skills forecast 2020: Czechia. Cedefop skills forecast. [online]. 2020. [cit. 2020-12-06]. Dostupné z: <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/czechia-2020-skills-forecast>

Czech Republic Overview: Stages of the education system. In: *EURYDICE* [online]. [cit. 2021-02-05]. Dostupné z: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/czech-republic_en

ČEŠKA, prof. dr. Zdeněk. *Význam vzdělání pro rozvoj socialistické společnosti: Z rozhlasového projevu rektora Univerzity Karlovy* [online]. 2. září 1979, 3-5 [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=5402&edmc=5402

Česká-republika: Vzdělávání a odborná příprava dospělých: EURYDICE [online]. In: 2019 [cit. 2020-05-7]. Dostupné z: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/adult-education-and-training-21_cs

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2019-2023 [online]. In: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2019 [cit. 2020-05-20]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dz-cr-2019-2023>

Dopis PM RVP ZV. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2021 [cit. 2021-02-07]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/opatreni-ministra-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-informatika>

DOPITA, Miroslav. Zdroje a původ konceptu znalostní společnosti. *PEDAGOGIKA.SK*. 2010, 1(3), 26.

IT SLOVNÍK: *Informace* [online]. [cit. 2020-03-21]. Dostupné z: <https://it-slovník.cz/pojem/informace>

KAUFMAN, Michael T.: Daniel Bell, Ardent Appraiser of Politics, Economics and Culture, Dies at 91. *The New York Times* [online]. New York, 26. ledna 2011 [cit. 2020-04-08]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2011/01/26/arts/26bell.html>

KELLER, Jan. Koncept postindustriální společnosti a jeho slabiny. *Sociológia* 43 č.4, 2011, 1(15), 323-337.

Přehled společností dle Daniela Bella: Postindustriální společnost [online]. In: [cit. 2020-04-15]. Dostupné z: https://wikisofia.cz/wiki/Postindustriální_společnost

Political, Social and Economic Background and Trends: Overview. In: *EURYDICE* [online]. [cit. 2020-02-08]. Dostupné z: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/political-social-and-economic-background-and-trends-21_en

Revize ICT v RVP ZV: Vše, co potřebujete vědět o aktuálních revizích Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. [online]. 2021 [cit. 2021-02-01]. Dostupné z: <https://revize.edu.cz>

Statistická ročenka školství - výkonové ukazatele [online]. Praha: MŠMT, 2020 [cit. 2020-05-20]. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

Výhled české ekonomiky pro rok 2020: Nejistá sezóna. In: <https://www2.deloitte.com/cz/cs.html> [online]. 2020, Leden 2020 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/about-deloitte/vyhled_ceske_ekonomiky_2020.pdf

Výhled české ekonomiky na rok 2021: Naděje na lepší sezónu. In: <https://www2.deloitte.com/cz/cs.html> [online]. 2021, Leden 2021 [cit. 2021-02-06]. Dostupné z: <https://www2.deloitte.com/cz/cs/pages/about-deloitte/articles/vyhledy-ceske-ekonomiky-pro-rok-2021.html>

VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V ČESKÉ REPUBLICE: Výstupy z šetření Adult Education Survey 2016 [online]. In: Praha: Český statistický úřad, 2018 [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vzdelavani-dospelych-v-ceske-republice-2016>

7.3 Zákony

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání: (školský zákon). In: Sbírka zákonů České republiky [online], 2004 [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>

Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů. In: Sbírka zákonů České republiky [online], 2006 [cit. 2020-05-14]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-overovani-a-uznavani-vysledku-dalsiho-vzdelavani>

8 Seznam tabulek

TABULKA	Přehled společností dle Daniela Bella	s. 18
TABULKA č. 1	Odpovědi na hlavní otázky výzkumné sondy	s. 52, 53
TABULKA č. 2	Odpovědi na specifické otázky – pracovní oblast	s. 53, 54
TABULKA č. 3	Odpovědi na specifické otázky – mimopracovní oblast	s. 54, 55

9 Seznam grafů

GRAF č. 1	Účast dospělých na celoživotním vzdělávání v ČR	s. 36
GRAF č. 2	Podíl dospělé populace na dalším vzdělávání – srovnání ČR a EU	s. 37
GRAF č. 3	Účast dospělých ve formálním vzdělávání – mezinárodní srovnání	s. 38
GRAF č. 4	Účast dospělých v neformálním vzdělávání – mezinárodní srovnání	s. 39
GRAF č. 5	Aktivity dospělých v neformálním vzdělávání – pracovní důvody	s. 40
GRAF č. 6	Aktivity dospělých v neformálním vzdělávání – mimopracovní důvody	s. 41
GRAF č. 7	Podíl na celkovém počtu volných pracovních míst – srovnání ČR a EU	s. 42

10 Seznam zkratk

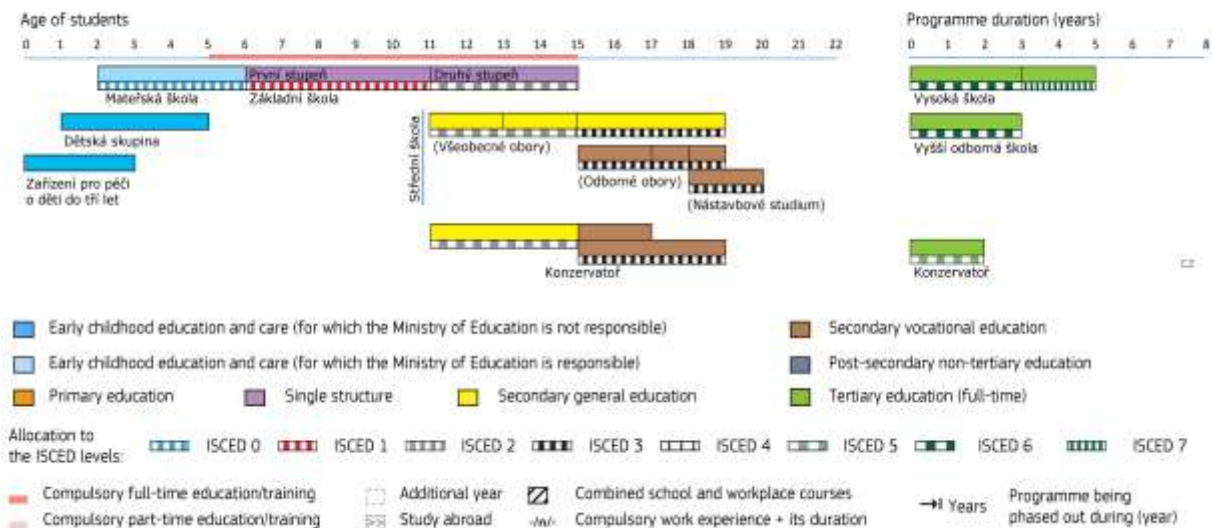
AES	Adult Education Survey
ČSU	Český statistický úřad
EUROSTAT	Statistický úřad Evropského společenství
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-Operation and Development)
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)
UIV	Ústav pro informace ve vzdělávání

11 Seznam příloh

- Příloha č. 1 – Schéma vzdělávacího systému České republiky, zdroj MŠMT
Příloha č. 2 - Schéma vzdělávacího systému České republiky, zdroj Eurydice

Příloha 2. Schéma vzdělávacího systému České republiky

Czechia – 2020/21



Zdroj: Eurydice (dostupné z https://eacea.ec.europa.eu/nationalpolicies/eurydice/content/czech-republic_en)